

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки
та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь БАКАЛАВР

на тему:

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Виконала:

студентка VI курсу, групи Р41
спеціальності 231 Соціальна робота
ОП «Соціальна робота»

Левицька Ірина Геннадіївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Іващенко К.В.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Умань 2024

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичний аспект дослідження соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	7
1.1. Зміст та структура освітніх потреб дітей з особливостями розвитку.....	7
1.2. Роль та завдання соціальних працівників у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі школи	19
1.3. Психосоціальна підтримка дітей з особливостями розвитку в шкільному середовищі.	25
Висновки до розділу 1	31
Розділ 2. Особливості практичної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	33
2.1. Розробка та методика впровадження індивідуальних програм та планів підтримки.	33
2.2. Співпраця з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами.....	40
2.3. Методичні рекомендації з впровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти.....	47
Висновки до розділу 2	55
Висновки	57
Список використаної літератури	61
Додатки.....	66

ВСТУП

Беззаперечним пріоритетом державної політики України є забезпечення права дитини на освіту. Одним із першочергових завдань держави є негайне вирішення проблеми безперешкодного доступу дітей з особливими потребами до закладів освіти.

Після ратифікації Україною 16 грудня 2009 р. Конвенції ООН про права інвалідів особливо актуальним стало забезпечення права осіб з інвалідністю на освіту. Упровадження принципів Конвенції, згідно до статті 4 «Загальні зобов'язання», не обмежується прийняттям відповідного законодавства, а також включає адміністративні заходи, розробку відповідних стратегій і планів, підвищення інформованості населення. Реалізація цих заходів вимагає формування нової філософії державної політики по відношенню до осіб з інвалідністю, проведення кардинальних реформ в існуючій системі освіти, які б гарантували всім особам з інвалідністю рівні можливості доступу до всіх рівнів освіти упродовж життя.

Останніми роками державою зроблено певні кроки на шляху до запровадження інклюзивної освіти, яка до сьогодні в Україні розвивалась як експериментальна діяльність: внесено відповідні зміни до законодавчої бази, розроблено низку підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на створення соціально-економічних умов для інтеграції в суспільство дорослих і дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Аналіз указаних документів показав, що до основних напрямів державного забезпечення захисту та підтримки дітей з особливими освітніми потребами належать: сімейна політика збереження дитинства, доступність якісного навчання та виховання, охорона здоров'я, «дружня» до дитини, рівні можливості для дітей, що потребують особливої турботи держави, створення системи захисту та забезпечення прав та інтересів дітей та дружнього до дитині правосуддя.

Проблема соціальної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в закладах освіти не втрачає нині своєї актуальності. У суспільстві, що постійно

розвивається, зростають вимоги до включення кожної дитини у повноцінне освітнє середовище.

Незважаючи на прогресивність інклюзивної освіти, виклики, пов'язані з наданням адекватної підтримки та забезпеченням можливостей для дітей з особливими потребами, залишаються нагальними. Сучасна соціальна робота з цією категорією дітей не обмежується лише підтримкою в навчальному процесі, а й ставить за мету створення адаптивного та сприятливого середовища для всебічного розвитку особистості кожної дитини.

Ця тема важлива також у контексті розширення рівності прав на освіту. Прагнення до інклюзії і розуміння важливості включення кожної дитини в освітній процес активно визначають національні та міжнародні стратегії в галузі освіти.

До цього додається необхідність розвитку нових підходів, методик та програм, спрямованих на індивідуальний розвиток кожної дитини з урахуванням її особливих потреб. Розбудова ефективної системи соціальної підтримки в освітніх установах для дітей з особливими потребами є актуальним завданням, що стоїть перед сучасним суспільством.

Починаючи з 1970-х рр., до вивчення різних аспектів освіти дітей-інвалідів, а пізніше й інклюзивної освіти звертались зарубіжні вчені У. Бронфенбреннер, А. Гартнер, С. Гелловей, А. Дайсон, І. Дено, Д. Ліпскі, Дж. Мерсер, Г. Піннел, М. Рейнольдс, М. Уїлл та ін. Особливостям організації навчання дітей, у тому числі з особливими потребами та концептуальним засадам упровадження інклюзивної освіти присвячено роботи С. Андрійчук, О. Василенко, С. Іноземцевої, Є. Ісаєвої, А. Колупаєвої, І. Макаренко, К. Ощепкової, В. Скрипник, Т. Соловйової, Н. Теплової, М. Чайковського, Д. Шевченко та ін. Разом з тим, незважаючи на значний інтерес дослідників до указаної проблеми, існує потреба в уточненні та розвитку методологічних підходів до її розв'язання, а також розробці практичних кроків щодо реалізації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах

освіти, що зумовлює актуальність теми нашого дослідження **«Соціальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти»**.

Мета роботи: на основі аналізу теоретико-методичних засад соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення технологій роботи з цією категорією дітей в закладах освіти.

На підставі поставленої мети були сформульовані наступні **завдання**:

1. Розглянути зміст та структуру освітніх потреб дітей з особливостями розвитку.

2. Проаналізувати роль та завдання соціальних працівників у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, особливості їх психосоціальної підтримки в освітньому середовищі школи.

3. Розробити та впровадити індивідуальні програми та плани підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

4. Надати методичні рекомендації з упровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти.

Предмет дослідження – змістово-методичне забезпечення соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел: огляд наукової літератури, досліджень, тез, що стосуються освітніх потреб дітей з особливостями розвитку та ролі соціальних працівників у цій сфері; емпіричні методи: проведення анкетування, спостережень, інтерв'ю з соціальними працівниками, педагогами, батьками та самими дітьми з особливими освітніми потребами. Це дозволить зібрати практичні дані та відображення поглядів учасників цього процесу.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації та аналізі інформації про соціальну роботу з дітьми, які мають особливі освітні потреби в закладах освіти. Це дозволить розглянути різні аспекти цієї проблематики, проаналізувати наукові концепції та підходи до розвитку цієї галузі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що подано конкретні методичні рекомендації для соціальних працівників та педагогів щодо ефективної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Розробка індивідуальних програм підтримки, впровадження методик співпраці з батьками та різні форми соціальної роботи стануть практичними інструментами для покращення якості життя цієї категорії дітей та покращення їхньої освітньої адаптації.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Зміст та структура освітніх потреб дітей з особливостями розвитку

За визначенням більшості дослідників, інклюзія – це одна з провідних новітніх стратегій спеціальної освіти. Інклюзія означає повне залучення дитини з особливими освітніми потребами в життя школи. Сенс інклюзії - не просто помістити дитину в звичайний клас на частину дня або цілий день, а таким чином змінити організацію простору класу, навчальний процес у цілому, щоб повністю залучити особливу дитину в життя класу. В ідеалі інклюзивний клас повинен об'єднувати декілька груп дітей з особливими потребами, щоб вони мали можливість спілкуватися один з одним [23, 48, 12].

Прибічники цієї освітньої системи вважають, що таким чином діти будуть якнайкраще підготовлені до реального життя. Скептики побоюються, що на учителів буде покладена занадто велика відповідальність за дітей з особливими потребами в той час, як самі учителі не матимуть відповідної підготовки і необхідних ресурсів. Це, на їхнє переконання, призведе до того, що дітям з особливостями розвитку приділятиметься значно більше уваги, ніж звичайним дітям, тобто загальний рівень освіти знизиться. Інклюзивна освіта (з лат. «include» - включати) - процес розвитку загальної освіти, який передбачає доступність освіти для всіх, включаючи пристосування до різних потреб усіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими потребами. Інклюзивна освіта прагне розвинути методологію, спрямовану на дітей, і визнає, що усі діти - індивідууми з різними потребами в навчанні.

На думку І.О. Шматко, інклюзивна освіта намагається розробити підхід до викладання і навчання, який буде гнучкішим для задоволення різних потреб в навчанні. Якщо викладання і навчання стануть ефективнішими в результаті змін, які впроваджує інклюзивна освіта, тоді виграють усі діти (не лише діти з особливими потребами) [45, с. 193].

У процесі планування інклюзивної освіти необхідно не лише визначити її загальну концепцію, але також скласти відповідний конкретний план дій, а саме: інклюзивна освіта має бути підкріплена системою цінностей, переконань, принципів і індикаторів успіху. Ця система формуватиметься і розвиватиметься в процесі реалізації інклюзивної освіти, і не потрібно заздалегідь доводити її «до досконалості».

Проте, якщо у людей, які беруть участь в організації інклюзивної освіти, абсолютно різні цінності, або якщо ці цінності чітко не визначені і не усвідомлені, то система інклюзивної освіти може легко зруйнуватися; інклюзивна освіта не є разовим проєктом. Основна помилка полягає в тому, що рішення, прийняті в одному культурному контексті, згодом використовуються в абсолютно іншому культурному середовищі.

Досвід показує, що рішення повинні розроблятися з урахуванням місцевих особливостей при повному використанні усіх місцевих ресурсів, інакше такі рішення не будуть обґрунтованими – інклюзивна освіта не буде успішною, якщо воно буде лише мертвою структурою. Це динамічний процес, і щоб зробити його «живим» необхідним є постійний загальний моніторинг, із залученням УСІХ учасників до критичного аналізу і оцінки дій.

На думку Н. Ямчук, основним принципом інклюзивної освіти є гнучкість цього виду освіти і його здатність реагувати на постійні зміни, які неможливо спрогнозувати. Усе це створює сильний, динамічний і живий організм із здатністю до адаптації і розвитку в місцевому культурному середовищі та існуючих умовах [50, с. 20].

Реалізація ідей спільного навчання дітей з різними освітніми потребами в першій половині ХХ ст. у Франції, Австрії, Німеччині дозволила виділити його переваги: а) збільшення кількості учнів; б) активне залучення до навчання сім'ї, що гармонізує соціалізацію дітей з особливими потребами; в) розширення, узагальнення позитивної практики і вдосконалення методики навчання дітей з особливими потребами; г) економія грошових коштів за рахунок меншої кількості педагогів і освітніх установ. Саме тому в 1832–1834 рр. у Німеччині

були організовані курси, які пройшли більше ста педагогів-наставників по роботі з особливими дітьми в народних школах. У Франції поширився досвід навчання цієї категорії дітей в народних школах педагога А. Бланші і Ж.Ж. Валад-Габеля. У 1858 р. вийшла монографія А. Бланші для учителів народної школи «Керівництво для наставника: про навчання глухонімих в народних школах. Короткий виклад конференції, що відбулася у 1858 р. за розпорядженням Міністерства внутрішніх справ».

Його методична значущість полягає в наведених зразках проведення уроків, методики навчання читанню і письму за допомогою використання жестів, міміки, дактильної азбуки для глухих дітей в масових установах [18, с. 56]. Проте новий час поставив інші вимоги перед освітою. Уже в XIX ст. у більшості країн Європи вводиться загальне навчання і рівневий освітній ценз. Зросла не лише кількість шкіл, але і кількість учнів (від 30 – 80 осіб в класі).

Відсутність індивідуального підходу, необхідного особливим учням, поступово виключило інтегроване навчання. У результаті спеціальна освіта відособилася від загальної, що найнаочніше представлено в країнах Скандинавії. Лише на фоні соціально-демократичних і ліберально-демократичних реформ, економічного підйому у багатьох державах і розвитку інформаційних технологій в 70–80-ті рр. XX ст. знову актуалізуються інтеграційні процеси. Починається нова ера ставлення до людей з особливими потребами.

Приймаються значимі міжнародні правові акти, що захищають їх права. У 60-70-ті рр. в Швеції, а потім і у більшості інших розвинених країн були закриті великі інтернати і психіатричні лікарні для людей, що відстають у розвитку. У 1974 р. створюється Союз осіб з обмеженими можливостями здоров'я (UPIAS), діяльність якого спрямована на протистояння сегрегації інвалідів. У публікаціях членів Союзу формулюється нова соціальна концепція осмислення обмежених можливостей: труднощі і обмеження виникають, передусім, у зв'язку з існуючими в суспільстві умовами і бар'єрами. Створюючи ці бар'єри, суспільство не дозволяє людині (і особливо дитині) з особливими потребами

вести повноцінне життя. Надалі ця концепція стала відома як соціальна концепція інвалідності. Яскравою подією для світової педагогічної спільноти стала Всесвітня конференція з освіти осіб з особливими потребами, що відбулася під егідою ЮНЕСКО в 1994 р. в Іспанії. За результатами її роботи у педагогічну науку було введено термін «інклюзія» і проголошено принцип інклюзивної освіти.

Сьогодні можна з упевненістю сказати, що інклюзивна освіта передбачає не лише активне включення і участь дітей і підлітків з особливими освітніми потребами (далі – ООП) в освітній процес звичайних освітніх установ, але більшою мірою перебудову системи масової освіти і навчально-виховного процесу з метою забезпечення освітніх потреб усіх категорій дітей.

Вочевидь знадобилося багато часу, щоб гуманістичні ідеї, сформовані у межах філософського знання, поступово проникли у правову, педагогічну, психологічну і соціальну сфери. Безумовним досягненням у цьому напрямі є прийняття найважливіших міжнародних документів в період 1948 – 1994 рр. Соціальна концепція інвалідності дедалі зміцнює свої позиції, але її реалізація в системі освіти багатьох країн, у тому числі і в Україні, як і раніше ускладнена.

Дослідник О.В. Волошина зазначає, що нині суспільство ставить перед освітніми установами такі глобальні завдання, як високий рівень і широкий спектр освітніх послуг, а також доступність освіти для усіх категорій дитячого населення. Виконання цих завдань можливе тільки за умови створення в освітніх установах комфортного освітнього середовища, в якому навчальні процеси протікають в найбільш сприятливих умовах для учнів [8, с. 167].

Однією з актуальних і соціально значимих проблем педагогічної науки і практики на даний момент є питання навчання і виховання дітей з особливими потребами і життєдіяльності в умовах масових загальноосвітніх установ, його наукове і методичне підкріплення, відповідне кадрове, технічне і інформаційне забезпечення навчального процесу. Останніми роками все частіше обговорюються проблеми інклюзивної освіти, його позитивні і негативні сторони.

Можна виділити деякі причини посилення уваги до цього виду освітньої діяльності: необхідність дотримання прав дитини з особливими освітніми потребами на отримання нею освіти в тій установі, яку обере вона сама або її батьки; збільшення кількості дітей, чий батьки наполягають на вихованні і навчанні дитини з обмеженими можливостями здоров'я в загальноосвітніх дитячих садках і школах.

Однією з причин, що перешкоджають реалізації завдань інклюзії дітей з особливими потребами, є недостатність спеціально підготовлених педагогів і психологів, необхідних для інклюзивного навчання та ін.

Зміна структури спеціальної освіти і збільшення кількості дошкільнят і школярів з особливими потребами «включених» до загальноосвітніх дошкільних і шкільних установ вимагає від педагогічних і психолого-педагогічних вишів перегляду і вдосконалення якісної складової навчального процесу, однією з ланок якої є підвищення професійної компетентності викладачів.

Професійна співпраця дозволяє залучити студентів до професійної діяльності, корисної як здобувачам освіти, так і установам, сприяє залученню викладачів до діяльності і наукового консультування сучасних шкіл, дитячих садків, центрів, що реалізують концепцію інтегрованої освіти [16, с. 73].

Спираючись на припущення про те, що педагоги, які мають дефектологічну освіту, також можуть працювати в загальноосвітніх школах в класах інтегрованого навчання, ми вважаємо, що в окремих випадках їм необхідно познайомитися з сучасними технологіями навчання в загальноосвітній школі через курси перепідготовки або підвищення кваліфікації. При цьому ми пропонуємо підвищення кваліфікації за накопичувальною системою або короткострокове підвищення кваліфікації.

Дослідженнями останніх років переконливо доведено, що викладацька компетентність має досить складну структуру і складається з декількох великих компонентів, кожен з яких надзвичайно важливий і взаємозв'язаний з іншими [20].

При підготовці педагогів і психологів інклюзивної освіти, передусім, міняється спрямованість змісту гносеологічного компонента, що передбачає наявність у викладача знання теоретичних і методологічних основ предметної сфери інклюзивної освіти, у тому числі і нормативних документів, що регламентують діяльність шкільних і дошкільних установ, які здійснюють інклюзію дітей і підлітків з особливими потребами.

Відомо, що професійна компетентність викладача, окрім певного набору знань, включає функціональний компонент. Він передбачає розвиток у викладачів уміння проектувати і конструювати освітній процес з навчальної дисципліни, яка викладається, акцентувати увагу на специфіці організації навчального процесу в групі або класі, в якому є «інклюзовані» діти з особливими потребами, аналізувати і оцінювати досягнення і помилки студентів, власні результати і досвід колег в цій, поки що недостатньо освоєній сфері освіти. У коло особливо важливих психолого-педагогічних і медико-соціальних проблем входить проблема ранньої допомоги дітям з особливими потребами.

Педагог А. Колупаєва зазначає, що останніми роками серед новонароджених частка здорових знизилася з 48,3% до 36,5%. Сьогодні до 80% новонароджених є фізично незрілими, близько 70% мають перинатальну патологію. У корекційно-розвиваючій роботі з подолання проблем в розвитку дитини з боку дефектологів, психологів, педагогів і медиків найпильніша увага повинна приділятися ранньому віку [18, с. 95].

Ранній вік є унікальним, стратегічно важливим для усього подальшого розумового, фізичного, мовного і емоційного розвитку дитини, невирішені проблеми цього періоду негативно впливають на подальший розвиток дитини, викликаючи труднощі в оволодінні читанням, письмом і рахунком, є причиною появи вторинних психологічних нашарувань, шкільної і соціальної дезадаптації.

Проблема інклюзії дітей з різною патологією з корекційних установ до дитячих освітніх установ для дітей, які нормально розвиваються, висуває цілу

низку актуальних питань. Основні завдання нині стоять перед органами управління освітою [16, с. 196] і полягають в тому, що в штатному розписі школи і класу, де проводитиметься інклюзивна освіта, мають бути передбачені посади спеціального психолога і педагога-дефектолога.

Що стосується дітей з особливими потребами, то для них мають бути передбачені певні предмети, обладнання або спеціальні пристрої, придбані в готовому вигляді, змінені або спеціально пристосовані, які можна і треба використовувати, щоб збільшити, підтримати або удосконалити функціональні здібності дитини з відхиленнями.

До таких, зокрема, належать: допоміжні або альтернативні засоби спілкування, доступ до комп'ютера, засоби для дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, пристосування для транспортних засобів та ін. Відзначимо, що принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що різноманітності потреб учнів з інвалідністю повинен відповідати континуум послуг, у тому числі таке освітнє середовище, яке є мінімально обмежуючим і максимально включаючим.

Така освіта передбачає наступний етап в порівнянні з інтеграцією і мейнстримінгом. Інклюзивні школи навчають усіх дітей в класах і школах за місцем проживання. Цей принцип означає, що усі діти мають бути включені в освітнє і соціальне життя школи за місцем проживання; в інклюзивних школах усі діти, а не тільки діти з інвалідністю, забезпечуються такою підтримкою, яка дозволяє їм бути успішними, відчувати безпеку і включеність.

Мета такої школи - дати усім учням можливість найбільш повноцінного соціального життя, найбільш активної участі в колективі, місцевому співтоваристві, тим самим забезпечити якнайповнішу взаємодію і турботу один про одного, як членів співтовариства.

Зарубіжні економісти, педагоги і соціологи довели більш високу соціальну і економічну ефективність інклюзивної освіти: бюджет спеціальної освітньої установи у декілька разів перевищує вартість навчання дитини з інвалідністю в масовій школі, навіть з урахуванням витрат на перепідготовку учителів,

введення додаткових штатних одиниць фахівців і переобладнання шкіл; підраховано і високий соціальний ефект від спільного навчання дітей.

Здобутки системи спеціальних освітніх установ, як і сформовані педагогічні традиції, необхідно враховувати, проте, якщо батьки хочуть навчати свою дитину в інклюзивному середовищі, таке право має бути їм надано. Необхідно створювати умови для освіти як у спеціальних, так і в звичайних інклюзивних освітніх установах.

Для цього необхідним є базовий набір послуг, включаючи доступний транспорт, архітектурне середовище, інформацію, а також гнучку систему індивідуальної допомоги в освітніх установах усіх рівнів. Якщо за кожним учнем буде закріплено додаткове фінансування, що відповідає його особливим потребам і можливостям, це дозволить адресно розподіляти ресурси і отримувати необхідну підтримку [24, с. 97].

Очевидно, що більшість шкіл і вишів не готові до зустрічі з абітурієнтами-інвалідами: немає ні облаштованого середовища, ні спеціальних програм, розрахованих на таке навчання. Адже рівні можливості освіти зовсім не виключають, а, навпаки, припускають створення спеціального освітнього середовища для інвалідів (персональний наставник-помічник, спеціальні ліфти і транспортери в усіх навчальних установах, особливі клавіатури для людей з порушеннями зору або обмеженими можливостями фізичного здоров'я тощо).

Лише в окремих ВНЗ існують центри з навчання студентів-інвалідів. Існує цілий ряд об'єктивних перешкод для подібної реформи освітньої системи, серед яких значиме місце посідають непристосованість шкільного середовища, невідповідність педагогічних кадрів і неадекватність фінансування системи освіти. Разом з тим, громадська думка є не менш важливою перепоною.

Результати опитувань показують, що ставлення людей до освітньої інтеграції залежить від низки чинників, серед яких найбільш значимою є наявність у респондента досвіду спілкування з інвалідами в повсякденному житті. Найбільш суттєві відмінності в поглядах спостерігаються серед тих

опитаних, які ніколи не бачили інвалідів або тільки зустрічалися з ними на вулиці, і тими, у кого є близькі або знайомі діти-інваліди.

Це ще один аргумент на користь того, що інклюзивна освіта сьогодні з повним правом може вважатися одним з пріоритетів державної освітньої політики України. Адже від того, чи є у дітей і молоді досвід взаємодії з інвалідами, дружби, співпраці, спільних інтересів з ними, залежить ступінь соціальної дистанції.

Поділяючи погляди С.П. Миронової [26], для реалізації теоретичної моделі інклюзивної освіти в Україні, вважаємо необхідним вирішення таких актуальних нині надважливих завдань:

1. Розробка і впровадження концепції інклюзивної освіти. Останніми роками зростає кількість загальноосвітніх шкіл, які впроваджують модель інклюзивної освіти. В інклюзивної освіти є широкий соціальний аспект, адже не лише школа має бути інклюзивною, але і суспільство, за підтримки держави, бізнесу і громадських організацій, має бути інклюзивним. Проте до цього часу в Україні на державному рівні не прийнята концепція розвитку інклюзивної освіти, що ускладнює впровадження інклюзивного навчання на місцях в регіонах.

2. Уточнення цілей і завдань інклюзивної освіти: а) соціалізація дитини з особливими потребами; б) підвищення мотивації до самореалізації; в) розвиток особистих якостей дитини з особливими потребами (комунікативних та ін.); г) розвиток освітніх можливостей. Передбачається, що дитина, яка здобула інклюзивну освіту, легше адаптуватиметься у середньому спеціальному і вищому навчальному закладі, після закінчення якого, вона здобуде ту професію, яку б не мала можливості отримати у спеціальній школі.

3. Розробка нормативних актів. Необхідно розробити положення про інклюзивну установу, аналогічне до положення про спеціальну установу. У ньому потрібно визначити: порядок відбору і прийому дітей з особливими потребами до інклюзивної установи; штатний розклад і режим роботи цієї установи; обов'язки учасників освітнього процесу, а також матеріально-

технічну базу цієї установи. Необхідним є доповнення до класифікатору спеціальностей педагога інклюзивної освіти для того, щоб навчальний заклад міг тарифікувати цих педагогів.

Необхідно розробити посадові інструкції фахівців інклюзивної освіти, по аналогії з наявними посадовими інструкціями, вимоги до розвиваючого середовища, до спеціального устаткування і технічних засобів реабілітації для кожної категорії учнів з особливими потребами. Визначити, що потрібно для навчання дитини з різними потребами. Зокрема, для дітей з проблемами зору необхідними є тифлоприбори (Брайлевський рядок, Брайлевський принтер, програми екранного доступу до інформації і збільшення шрифтів і т. ін.).

Потрібно враховувати можливості участі дітей в інклюзивній освіті за ступенем порушення зору (незрячі, із залишковим зором, слабозрячі і діти з амбліопією і косоокістю); наявність додаткових порушень (мультипроблемні діти). Також необхідно враховувати можливості участі в інклюзивній освіті дітей залежно від їх віку. Важливо визначити вік дитини, коли вона буде включена в інклюзивну освіту - з першого класу, після початкової школи.

Так, приміром, незрячу дитину недоцільно навчати в інклюзивній школі з першого класу, оскільки їй буде важко, освоюючи систему Брайля, вчитися нарівні зі своїми однолітками. Проте, якщо організувати для таких дітей додаткове заняття або підготовчий клас, то такі діти, освоївши систему Брайля, зможуть вчитися в інклюзивній школі. Для кожного віку необхідно розробити свою методику навчання дітей з особливими потребами в інклюзивній школі.

4. Уточнення термінологічного глосарію. На наш погляд, сьогодні дуже важливим є уточнення понять «інклюзивна» та «інтегрована» освіта. Існують різні погляди щодо визначення цих дефініцій. Серед них, зокрема, такі:

- інклюзія і інтеграція відрізняються мірою участі дитини і суспільства в цьому процесі;

- інклюзія є складовою частиною інтеграції, тобто інклюзія - це вища форма інтеграції, або інклюзія – це середина інтеграції, завдяки інклюзії здійснюється інтеграція;

- інклюзивна і інтеграційна освіта – це тотожні поняття. Важливо окреслити типологію інклюзивної освіти, по аналогії до моделі інтегрованої освіти. Інтеграція і інтегрована освіта - це два різні поняття, тоді може і інклюзія і інклюзивна освіта теж надалі будуть різними поняттями. Є різні моделі інтеграції - інтернальна (спеціальна освіта) і екстернальна.

Існує модель соціальної інтеграції, коли в школі-інтернаті навчаються діти з проблемами зору зі збереженим інтелектом і діти з порушеним інтелектом. Ці діти навчаються в різних класах і за різними програмами, а позакласні заходи у них загальні. За змістом інтегроване навчання може бути частковим і повним. Часткове означає, що дитина відвідує тільки окремі уроки, а при повному інтегрованому навчанні - усі заняття.

Інтегроване навчання може градіюватися за часом - на декілька днів, на тиждень, на місяць і далі і може бути постійним, коли дитина приходить на повний час навчання. Також ці форми можуть комбінуватися.

5. Підготовка фахівців для роботи в інклюзивних установах. Наприклад, учитель володіє методикою викладання математики в загальноосвітній школі, але не знає як учити математиці дітей з проблемами зору. Яку кваліфікацію потрібно давати цим фахівцям - педагог інклюзивної освіти, але такої кваліфікації доки не існує. Важливим моментом в інклюзивній освіті є розробка зразкових методичних рекомендацій.

6. Пошук форм роботи з батьками дітей з особливими потребами. Тут є два підходи: робота з батьками дітей з особливими потребами і робота з батьками дітей, з якими вчать діти з особливими потребами.

У результаті аналізу поняття та структури освітніх потреб дітей з особливостями розвитку стає очевидним, що ця категорія потреб відображає важливі вимоги до освітнього середовища, необхідного для успішного розвитку цих дітей. Освітні потреби дітей з особливостями розвитку включають фізичні, психологічні, соціальні та навчальні аспекти, врахування яких вимагає індивідуального та гнучкого підходу.

1.2. Роль та завдання соціальних працівників у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі школи

Для допомоги дітям з особливими освітніми потребами у пристосуванні до інклюзивного оточення школи, соціальний педагог здійснює їх соціальний супровід. Однак завдання соціального супроводу дітей покладено не лише на одного фахівця, а поєднує в себе функції кількох спеціалістів.

Обов'язки соціального педагога, у тому числі його роль у супроводі цих дітей, визначені серією документів, що були схвалені Міністерством освіти і науки України.

На думку С.П. Миронової, соціальний педагог відповідає за соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, сприяючи співпраці між навчальним закладом, сім'єю, службами у справах дітей, органами соціального захисту, системою охорони здоров'я, центрами соціальних служб для молоді, а також громадськими організаціями. Його метою є допомога у пристосуванні дитини до соціального оточення та створення сприятливих умов для її розвитку [25, с. 14].

Соціальний педагог виконує кілька важливих функцій у контексті роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Діагностична функція соціального педагога полягає в тому, що він вивчає та аналізує особливості поведінки та розвитку цих дітей, їх взаємини у класі та загальному колективі школи, а також аспекти сімейного виховання.

На думку науковця О.М. Василенко діагностична функція соціального педагога включає вивчення та оцінку поведінки та розвитку таких дітей, їх взаємин у класному та загальному шкільному середовищі, а також особливостей виховання в сім'ї [5, с. 61].

Прогностична роль визначається здатністю соціального педагога прогнозувати можливі наслідки позитивних та негативних аспектів соціальної ситуації на особистісний розвиток дітей. Він також передбачає можливі

результати навчально-виховного процесу, враховуючи основні фактори формування особистості.

Консультативна функція полягає в тому, що на основі здійсненої діагностики соціальний педагог дає рекомендації батькам, вчителям та іншим особам щодо соціального розвитку дітей. Крім того, він надає потрібну консультативну педагогічну підтримку самим дітям. Консультативна функція впливає з результатів діагностики.

Профілактична функція передбачає пояснення дітям важливості дотримання соціальних норм та правил поведінки, сприяє формуванню здорового способу життя та запобіганню негативних явищ у шкільному оточенні.

Соціально-перетворювальна функція полягає у наданні соціальних послуг, спрямованих на задоволення соціальних потреб дітей. Вона також охоплює соціально-педагогічний супровід цих дітей, сприяє їхньому соціальному та професійному розвитку, а також відновленню фізичного стану та соціальних функцій. Ця робота сприяє покращенню психоемоційного стану дітей з обмеженими можливостями.

Організаційна функція соціального педагога полягає в координації співпраці між усіма учасниками соціального виховання. Вона сприяє організації діяльності, корисної для соціального розвитку дітей, формує демократичні відносини в школі, а також залучає різні установи, громадські організації та окремих громадян до різних видів роботи з дітьми, спрямованих на їхнє культурно-освітнє, профілактичне виховання, спортивно-оздоровчі заходи та інші форми розвитку.

Захисна функція соціального педагога передбачає забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей.

Щоб отримати більше інформації про обов'язки та вимоги до соціального педагога, а також про необхідну у його діяльності документацію, слід ознайомитися з текстом наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2006 року № 864 "Про планування діяльності та ведення документації

соціальних педагогів, які працюють з дітьми-інвалідами у системі Міністерства освіти і науки України"¹.

О.М. Вознюк наводить алгоритм роботи соціального педагога під час супроводу дитини з особливими освітніми потребами:

1. Ознайомлення з особистою історією дитини, дослідження особливостей хвороби.
2. Консультація з дитиною та батьками для визначення можливостей дитини (самостійність, спілкування, пізнавальні здібності, контроль над власною поведінкою і т. ін.).
3. Оцінка навчального оточення та його відповідності потребам дитини, надання пропозицій щодо необхідних змін.
4. Вивчення індивідуальних особливостей дитини.
5. Участь у створенні індивідуальної програми розвитку для дитини.
6. Організація зустрічей з батьками та учнями, а також педагогічним колективом для підготовки до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.
7. Дослідження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.
8. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласних та позашкільних заходів.
9. Моніторинг адаптованості та інтегрованості дитини, реалізація відповідної індивідуальної програми для її розвитку [6, с. 94].

Більш детальну інформацію про організацію психологічної та соціальної підтримки в умовах інклюзивного навчання можна знайти у методичному листі Міністерства освіти і науки України від 26 липня 2012 року № 1/9-529

---

¹ Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2006 року № 864. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0864290-06#Text>

"Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання"².

Згідно зі згаданим нормативно-правовим документом, одним із завдань соціального педагога є забезпечення соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами, зокрема тих, що навчаються за межами навчального закладу. Згідно зі статтею 22 Закону України "Про освіту"³, такий супровід в системі освіти сприяє взаємодії навчальних закладів, сімей та суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до соціального середовища та надає консультативну підтримку батькам або особам, що їх замінюють. Проте наразі немає чітких нормативно-правових документів, що регулювали б процес здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами соціальним педагогом інклюзивної школи. Тому дії соціального педагога доцільно базувати на основних принципах інструктивного листа Міністерства освіти і науки України від 17 грудня 2008 року № 1/9-811 " Про здійснення соціально-педагогічного патронату сімей", який визначає порядок такого супроводу для сімей з дітьми, які мають особливі освітні потреби⁴.

На думку Л.Д. Кузьмінської, основними завданнями соціально-педагогічного супроводу є:

- Організація спрямованої допомоги сім'ї у вирішенні адаптаційних викликів у соціумі.
- Формування компетентності сім'ї у сфері соціально-педагогічних знань і навичок для повсякденного життя.
- Забезпечення всебічного розвитку дитини, враховуючи її унікальність, здібності, індивідуальність, психологічні та фізичні особливості, культурні потреби та формування моральних цінностей, сприяючи її соціалізації.

---

² Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання. Лист 26.07.2012 № 1/9-529. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0529736-12#Text>

³ Про освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради. 2017.№ 38-39. ст.380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴ Про здійснення соціально-педагогічного патронату сімей. Лист Міністерства освіти і науки 17.12.2008 N 1/9-811. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-811290-08#Text>

- Надання комплексної психолого-педагогічної, корекційно-розвивальної підтримки дітям, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації.

- Допомога батькам у створенні належних психолого-педагогічних умов для виховання дитини, враховуючи її вік, індивідуальні особливості та потреби у своєчасному й всебічному розвитку [38, с. 75].

О.І. Рассказова визначає основні етапи роботи соціального педагога у супроводі сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами, серед яких підготовчий етап посідає важливе місце і охоплює такі складові:

- соціально-педагогічна діагностика: вивчення потреб та ситуації;
- допомога у створенні розвивального середовища: сприяння у формуванні сприятливих умов для взаємодії між дитиною та дорослими вдома [38, с. 75].

Працюючи з сім'єю, соціальний педагог надає поради стосовно створення умов, які сприятимуть новим взаємовідносинам між дорослими та дитиною. Крім того, він забезпечує консультації батькам, організовує зустрічі з іншими фахівцями за потреби.

Консультації для батьків дітей з особливими потребами є основою успішної взаємодії між школою та сім'єю. Під час таких зустрічей обговорюються питання, які цікавлять батьків перед вступом дитини до школи. Зазвичай, це стосується таких аспектів:

1. Розвиток дитини під час навчання у школі.
2. Нормалізація взаємин між дитиною з особливими потребами та родиною.
3. Спілкування дитини з іншими учнями та її вплив на навколишнє середовище.
4. Стимулювання позитивного ставлення до навчання, однокласників та педагогічного колективу у дитини з особливими освітніми потребами [39, с. 28].

Окрім безпосереднього консультування, важливо також надавати практичну підтримку сім'ям, допомагаючи організувати медичні обстеження,

ПМПК, а також забезпечуючи супровід учня у школу, особливо якщо сім'я не може це зробити самостійно.

Підсумки підготовчого етапу включають чітке усвідомлення ситуації у сім'ї, розуміння її особливостей, визначення мети й завдань допомоги, а також вибір методів і засобів, необхідних для розвитку дитини та її оточення для досягнення очікуваних результатів.

Практичний етап охоплює діагностику дітей, участь у створенні для них індивідуальних розвивальних програм, проведення інформаційної роботи з дітьми та консультації для дітей та їх батьків.

Узагальнюючий етап включає аналіз досягнутих результатів у роботі з дитиною та розробку відповідних рекомендацій для батьків.

Робота з батьками охоплює формування у них здорового способу життя, правової та педагогічної культури, розвиток життєвої компетентності та активної життєвої позиції, допомогу в організації сімейного дозвілля та навчанням управління в екстремальних ситуаціях.

Робота з дітьми спрямована на їх розвиток, виховання та навчання з урахуванням їхніх потреб, сприйняття світу та особливостей основної діяльності. Метою є підготовка дитини до самостійного життя в суспільстві.

На цьому етапі ставиться завдання створення умов для розвитку природних здібностей дитини (фізичних, психологічних, соціальних), формування основних рис особистості, допомога у засвоєнні практичних навичок, розвиток творчого мислення та забезпечення гармонійного росту. Така робота також спрямована на підтримку здорового способу життя.

Різноманітні форми роботи з дітьми включають в себе гру, спілкування, організацію творчих завдань та інше.

При взаємодії з учнями важливо враховувати тенденції взаємин між батьками та дітьми, які спостерігаються у цей момент, їхні характеристики, цінності, особисті якості, а також вплив родини на формування особистості дитини.

1.3. Психосоціальна підтримка дітей з особливостями розвитку в шкільному середовищі

На сучасному етапі значно зріс запит суспільства щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє середовище. Очевидно, що найближчим часом відбудуватиметься перехід від поодиноких випадків вдалої інтеграції до ширшого застосування такого підходу в навчанні і вихованні. Такий підхід в сучасній освіті отримав назву «інклюзивного» або «включеного» навчання - термін, що використовується для опису процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (масових) школах.

Завданнями інклюзивної освіти є розробка гнучких підходів до викладання і навчання, які сприятимуть задоволенню різних потреб. Нині Болонська угода, в частині інклюзії як реформи, що підтримує і вітає відмінності і особливості кожного учня (стать, раса, культура, соціальний клас, національність, релігії, а також індивідуальні можливості і здібності), починає свої перші кроки в Україні.

Інклюзію не слід розглядати виключно як навчання дітей з інвалідністю в загальноосвітніх школах разом з їх однолітками. Інклюзивне навчання дає можливість дітям розвивати соціальні стосунки через безпосередній досвід. В основі практики інклюзивного навчання лежить ідея прийняття індивідуальності кожного учня і, отже, навчання має бути організоване так, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини. Освітній процес при інклюзивному підході дозволить учням набути необхідної компетенції, згідно з освітніми стандартами.

Співпраця всіх учасників навчального процесу створює особливе середовище і культуру, в якій абсолютно усі є рівноцінними і причетними. Практика спільної роботи і участі підтримується загальними цінностями учнів і персоналу, школи, відповідно до яких враховуються особливості кожної дитини або дорослого. Ці цінності відбиваються не лише на тому, як персонал шкіл

ставиться до дітей, але і на взаємодії дорослих, щирій радості талантам і особливостям кожної людини.

Для людей з особливими освітніми потребами повинні враховуватися певні умови, без яких процес навчання буде складним: 1) забезпечення дотримання прав учнів на здійснення повноцінної освіти; 2) ергономічно доступне середовище (пандуси, ліфти, спеціально обладнані туалети, профілакторій, медичний кабінет, спеціально обладнаний спортивний зал та ін.); 3) організаційно-методична підтримка навчального процесу (індивідуальні навчальні програми; інноваційні інформаційні технології в навчальному процесі; виховна робота, що здійснюватиметься під час навчального процесу; поточний і підсумковий контроль знань учнів); 4) моніторинг інклюзивної освіти (відстежування індивідуальних освітніх досягнень учнів і ін.). Як показує досвід, інклюзивний підхід спрямований на повнішу взаємодію усіх учасників освітнього процесу (дітей, батьків, педагогів і персоналу).

У ситуації збільшення кількості дітей з обмеженими можливостями здоров'я та необхідності їх навчання у єдиному потоці з однолітками, що нормально розвиваються, в загальноосвітній школі виникає потреба у створенні системи диференційованої корекційно-розвиваючої роботи, що включає:

- введення в зміст навчання розділів, що передбачають заповнення прогалін попереднього розвитку, формування готовності до сприйняття найбільш складних розділів програми;
- використання методів і прийомів навчання з орієнтацією на «зону найближчого розвитку» дитини, тобто створення оптимальних умов для реалізації її потенційних можливостей;
- корекційну спрямованість навчально-виховного процесу, що забезпечує вирішення завдань загального розвитку, виховання і корекції пізнавальної діяльності і мови дитини, подолання індивідуальних вад розвитку [23, с. 30].

Серед завдань корекційно-розвивального навчально-виховного спрямування особливе методичне значення мають наступні:

- розвиток пізнавальної активності дітей (досягається реалізацією принципу доступності навчального матеріалу, забезпеченням «ефекту новизни» при вирішенні навчальних завдань);
- розвиток загальноінтелектуальних умінь: прийомів аналізу, порівняння, узагальнення, навичок групування та класифікації;
- нормалізація навчальної діяльності, формування вміння орієнтуватися в завданні, виховання самоконтролю і самооцінки;
- розвиток словника, усного монологічного мовлення дітей в єдності із збагаченням знаннями і уявленнями про навколишню дійсність;
- логопедична корекція порушень мовлення;
- психокорекція поведінки дитини;
- соціальна профілактика, формування навичок спілкування, правильної поведінки.

Особливу увагу слід приділити організації психосоціальної підтримки дітей з особливостями розвитку в шкільному середовищі. Розкриємо це твердження на прикладі початкової освітньої ланки.

Початкова школа - це оптимальний за часом відрізок шкільного шляху дитини, коли інтенсивно формуються загальні здібності до навчання, зникають недоліки дошкільного розвитку дитини, коригуються негативні тенденції в її розвитку, зберігається можливість підвищити успішність навчання [5, с. 58]. Саме в цей період навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я має здійснюватися за принципом побудови корекційно-розвивального навчання. У процесі навчання відбувається розвиток в учнів інтересів, формування навичок, умінь, здібностей до різних галузей знань та видів діяльності. Уже в початкових класах можливий вибір декількох видів занять для інтегрованого навчання дітей (за рекомендацією вчителя, психолога, батьків), тому саме у цей період можна обрати для дітей з проблемами в розвитку форму інтеграції, а також відвідування спільних з однолітками, які нормально розвиваються, занять з різних предметів, наприклад, образотворчого мистецтва, музики, фізичної культури, трудового навчання і т. ін. [6, с. 33].

Психосоціальна підтримка дітей з особливостями розвитку у шкільному середовищі - це важлива складова успішної інтеграції цих дітей у навчальний процес та соціальне життя. Школа відіграє ключову роль у створенні сприятливого середовища для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей.

Особливості розвитку можуть включати різноманітні медичні, психологічні або навчальні потреби, такі як аутизм, ДЦП (дитячий церебральний параліч), СДВГ (синдром дефіциту уваги з гіперактивністю), дислексія тощо. Для успішної адаптації цих дітей у школі важливо створити інклюзивну атмосферу, де кожна дитина відчуває підтримку, розуміння та можливості для розвитку свого потенціалу.

Шкільні програми психосоціальної підтримки можуть включати різноманітні методики та підходи, приміром, індивідуально адаптовані навчальні програми, психологічну підтримку, розвиток соціальних навичок через групові заняття, створення спеціальних класів чи груп для спілкування та взаємодії, підтримку вчителів та педагогічних працівників у використанні адаптивних методик.

Важливим є також залучення батьків та близьких дорослих у процес навчання та розвитку дітей з особливостями розвитку. Це сприяє створенню сприятливого середовища як у школі, так і вдома, що максимально сприяє успіху та самореалізації кожної дитини.

Найважливіше - це розуміння та підтримка, яку оточення надає дітям з особливостями розвитку. Школа має стати не лише місцем навчання, а й простором для розвитку та самовираження для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Зважаючи на потреби дітей з особливостями розвитку, школа має бути готовою до впровадження різноманітних інклюзивних програм. Це може включати створення спеціальних класів або груп, де ці діти можуть отримувати індивідуалізовану підтримку і, водночас, брати участь у спільних заняттях та заходах зі здоровими дітьми.

Також важливо розвивати культуру толерантності та поваги до різниці серед учнів. Навчальний заклад має пропагувати різноманіття та відзначати унікальність кожної дитини, що сприяє формуванню позитивного соціального середовища.

Багато успішних прикладів психосоціальної підтримки дітей з особливостями розвитку характеризуються комплексним підходом, який враховує не лише освітні, а й психологічні, медичні та соціальні аспекти. Це включає в себе співпрацю з психологами, лікарями, спеціалістами з освіти та родинами для створення оптимальних умов для розвитку дитини.

Такі підходи дозволяють дітям з особливостями розвитку відчувати себе впевненіше, розвиватися у власному темпі та займатися навчанням у сприятливому для них середовищі. Зрештою, успіх цих програм полягає у тому, щоб кожна дитина отримувала можливість розвивати свої здібності та досягати свого потенціалу у школі та поза її межами.

Соціальні працівники працюють у тісному контакті як з педагогами школи, так і з батьками учнів, постійно відстежують розвиток дитини, результативність навчання. Роль фахівців у здійсненні комплексного діагностико-консультативного та навчально-корекційного супроводу учнів з обмеженими можливостями здоров'я через систему корекційних кабінетів в умовах загальноосвітньої школи є значною [44, с. 8]. Практика переконує, що тільки при правильному і своєчасному виявленні порушень розвитку учнів, а також при індивідуально-диференційованому підході до них у процесі навчання у загальноосвітньому класі можливе успішне оволодіння ними навчальною програмою, адаптація в соціумі. Кожен фахівець, що здійснює корекційно-педагогічну діяльність, проводить діагностичні та корекційні заходи з учнями, батьками, ознайомлює і консультує вчителів і батьків зі змістом проблеми, що виникла у процесі навчання [47, с. 53].

Створення ситуації успіху для саморозвитку кожного учня залежить від бажання та вміння вчителів та фахівців корекційної освіти проектувати розвиток і навчання дитини.

Разом з фахівцями освітньої установи корекційно-розвивальну роботу слід проводити і сім'ї, в якій дитина виховується. У відносинах «дитина - сім'я» вагомою є роль педагога, який формує соціальні відносини і спільно з батьками надає допомогу дитині в її навчанні, стежить за тим, щоб не відбулося відчуження сім'ї дитини з обмеженими можливостями здоров'я від школи, вчителів, спрямовує всі свої зусилля на зміцнення зв'язку з сім'єю. Успіх дитини в навчанні, навіть самий незначний - це шанс і можливість отримати похвалу батьків і задовольнити власні потреби у визнанні особистісних якостей, у можливості самореалізуватися.

У корекційній роботі на перший план висувається корекція соціального досвіду та міжособистісних відносин у класі. Спільне навчання повною мірою не вирішує всіх питань взаємодії звичайних дітей та дітей з обмеженими можливостями здоров'я. У кожної дитини з особливостями в розвитку повинен накопичуватися свій власний досвід соціальних відносин. Важливо виховати в ньому людину, яка вміє бути і залишатися індивідуальністю, відчувати особисту відповідальність за свою діяльність, поведінку, мати власну точку зору. Підготовка до незалежного, самостійного способу життя можлива в загальноосвітній установі за рахунок залучення учнів з обмеженими можливостями здоров'я до спільної позакласної, позаурочної діяльності зі звичайними дітьми, в якій вони могли б проявити свої особистісні якості, творчі здібності, які не належать до освітнього процесу і не пов'язані з інтелектуальною діяльністю [35, с. 249].

Для успішного перебігу процесів адаптації та соціалізації вибір напрямку додаткової освіти здійснюється з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей учня, побажань дитини та її батьків. Учні добровільно можуть обрати гурток чи секцію, які найбільш повно відповідатимуть їхнім інтересам, внутрішнім потребам, але при виборі напрямку додаткової освіти враховуються рекомендації лікаря-психіатра та лікаря-педіатра. Діяльність системи додаткової освіти в школі відображена в «Положенні про систему додаткової освіти» [25, с. 162].

Крім роботи на рівні шкільних програм, важливо також враховувати індивідуальні потреби кожної дитини з особливостями розвитку. Інклюзивна освіта передбачає адаптацію підходів до навчання з урахуванням конкретних можливостей та обмежень дитини. Це може означати застосування спеціальних методик навчання, індивідуальних планів або додаткової підтримки під час навчального процесу. Окрім того, важливо створювати позитивне середовище для дітей з особливостями розвитку через формування дружніх відносин серед учнів. Це може бути здійснене через розвиток програм соціальної інтеграції, де учні мають можливість спілкуватися, взаємодіяти та допомагати один одному.

Важливо навчати учнів розуміти та поважати відмінності інших, а також вміти надавати підтримку один одному. Це може бути здійснено через проведення тренінгів, уроків про толерантність та різноманіття, а також через включення антибулінгових програм. Найважливіше, щоб шкільне середовище було відкритим, підтримуючим та стимулюючим для всіх дітей. Воно повинно заохочувати розвиток кожної особистості, забезпечуючи не лише навчальний прогрес, а й розбудовувати соціальні навички та підтримувати емоційний розвиток.

Висновки до розділу 1

У результаті аналізу змісту та структури освітніх потреб дітей з особливостями розвитку стає очевидним, що ця категорія потреб відображає важливі вимоги до освітнього середовища для успішного розвитку цих дітей. Освітні потреби дітей з особливостями розвитку включають фізичні, психологічні, соціальні та навчальні аспекти, задоволення яких потребує індивідуального та гнучкого підходу. Під час дослідження було визначено аспекти, які складають освітні потреби цієї категорії дітей, та основні вимоги до освітніх установ і соціальних служб щодо їх врахування. Отримані дані вказують на необхідність індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її потреб та можливостей. Такий підхід дозволить створити

оптимальне освітнє середовище, враховуючи особливості розвитку дітей. Врахування освітніх потреб є важливою передумовою для покращення якості освіти та соціальної адаптації цієї групи дітей, а також для формування більш інклюзивного та рівноправного суспільства.

Роль соціальних працівників у роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в шкільному середовищі надзвичайно важлива та багатоаспектна. З'ясовано, що їхня роль полягає в наданні комплексної підтримки та допомоги вказаній групі дітей, їхнім батькам та освітньому персоналу школи. Аналіз завдань соціальних працівників в освітньому середовищі школи показав, що їхня діяльність націлена на забезпечення взаємодії між освітнім закладом, сім'єю та спеціалізованими службами зі створення оптимального середовища для навчання та розвитку кожної дитини з урахуванням її потреб.

Вивчення проблеми психосоціальної підтримки дітей з особливостями розвитку у шкільному середовищі виявило важливість цієї підтримки для гармонійного розвитку кожної дитини. Окреслено, що створення сприятливого психосоціального середовища для дітей з особливостями розвитку в школі сприяє їхньому інтегруванню, розвитку та самовизначенню. Аналіз психосоціальної підтримки показав, що індивідуальний підхід та підтримка дитини у вирішенні її потреб, сприяння її самостійності та розвитку позитивної самооцінки є важливими компонентами успішного включення цієї категорії дітей у навчальний процес. У роботі визначено, що ефективна психосоціальна підтримка дитини з особливостями розвитку вимагає комплексного підходу, співпраці всіх учасників освітнього процесу, а також активної участі батьків та шкільного колективу. Зазначено, що психосоціальна підтримка в школі має стратегічне значення для успішного розвитку дітей з особливостями розвитку і вимагає постійної уваги, досліджень та вдосконалення методів для забезпечення їхнього оптимального навчання та самореалізації.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Розробка та методика впровадження індивідуальних програм та планів підтримки

Практична реалізація інклюзивного навчання передбачає спільне перебування учнів в одному приміщенні (шкільному класі) повний час або частково, із підтримкою та за індивідуальним планом дітей з особливими освітніми потребами під керівництвом підготовленого педагога. В інклюзивній освіті дитина з особливими потребами – головна дійова особа всього освітнього процесу.

Нині інклюзивно орієнтована освіта має значний потенціал, надаючи можливість максимально включити дітей із особливими освітніми потребами до різноманітних посильних видів трудової, фізичної, естетичної, культурної, суспільної діяльності, допомагаючи у реалізації можливостей соціальних зв'язків, співпраці з дітьми з нормальним розвитком та відхиленнями у розвитку.

Протягом тривалого часу у спеціальній освіті обговорюються питання індивідуалізації супроводу дитини з обмеженими можливостями здоров'я, питання щодо складання індивідуальних освітніх програм. Проте, слід зазначити, що у практичному вирішенні цієї проблеми нині більше запитань, ніж відповідей. Це пояснюється відсутністю необхідного для практиків науково-методичного забезпечення та зростаючими вимогами до шкільної освіти у зв'язку з модернізацією системи вітчизняної освіти, а також збільшенням кількості дітей із особливими освітніми потребами. Безумовно, кожен навчальний заклад робить кроки в цьому напрямку, указані програми розробляються. Проте, слід констатувати, що відповідаючи на питання: «Чи досконалі ці програми? Чи повністю вони відповідають особливим освітнім потребам дитини? Чи володіє практик необхідними вміннями у складанні

індивідуальної освітньої програми, що відповідає реальному рівню розвитку дитини та її потенціальним можливостям?»), на жаль, отримуємо негативні відповіді. Це пов'язано, насамперед, із недостатністю науково-методичного забезпечення. Останнім часом з'явилася значна кількість публікацій, присвячених проблемі визначення та реалізації особливих освітніх потреб дітей з обмеженими можливостями здоров'я, але інформація, представлена в них, як правило, дається узагальнено. Змістовні посібники на цю тему недоступні широкому колу педагогів, тому що мають обмежений тираж. Виходячи з цього, постає така об'єктивна ситуація: педагог має розробити та реалізувати індивідуальну програму у нових освітніх умовах за відсутності необхідного науково-методичного супроводу. Як наслідок, маємо слабку реалізацію на практиці якісного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Крім того, ми визначили низку причин, з яких інклюзивна освіта не може бути в повній мірі інтегрованою у систему освітніх установ. Насамперед, це причини управлінського характеру: відсутність адекватного управлінського механізму для належної соціальної адаптації в освітньому середовищі; небажання адміністрації освітнього закладу включати дітей з особливими адаптивними потребами в групи з дітьми, що нормально розвиваються. До причин педагогічного характеру належать: недостатня забезпеченість процесу соціальної адаптації інклюзивними засобами; незадовільний рівень підготовленості педагогічних кадрів. Причинами психологічного характеру виступають: небажання інших дітей, які здобувають освіту в інклюзивній освітній установі та їхніх батьків помічати труднощі, потреби та бажання дитини з особливими адаптивними потребами; нерозуміння з боку всього суспільства та його невідповідність до інтеграції дитини з особливими освітніми потребами. Існують причини соціально-економічного характеру: сім'я дитини з особливими освітніми потребами не має достатніх коштів для гідної освіти своєї дитини; освітній заклад не має коштів для переобладнання кабінетів та перепідготовки кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Загальні основи реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, соціальної адаптації та введення в освітнє середовище інклюзивної установи мають також свої регіональні особливості, зумовлені соціальними та економічними особливостями розвитку регіону, культурними традиціями місцевості, психологічною готовністю жителів даного регіону до адекватного сприйняття «особливої» дитини, особливостями освітніх установ, професійними якостями педагогів, які отримали відповідну підготовку для роботи в інклюзивних установах, цілеспрямованої роботи засобів масової інформації з роз'яснення жителям регіону переваг інклюзивної освіти як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним розвитком, наявністю та діяльністю громадських організацій.

З метою виявлення проблем та потреб освітнього закладу, на базі якого здійснювалося наше дослідження – Малофонтанського опорного закладу освіти Куяльницької сільської ради Подільського району Одеської області – було проведено анкетування серед батьків дітей, що навчаються у закладі, у тому числі з особливими освітніми потребами. З 14 опитаних батьків та бабусь 12 (85,7%) відчують тривогу з приводу навчання своєї дитини в інклюзивному класі. На запитання: «Чи вважаєте Ви, що у школі всі вчителі, працюючи з дитиною з особливими освітніми потребами повинні бути підготовлені?», – була одностайна (100%) ствердна відповідь. На запитання: «Що перешкоджає інтеграції такої дитини до масової школи?» – із запропонованими варіантами, ми отримали такі відповіді: стан оточуючого середовища вважають перешкодою для інтеграції дитини до масової школи 85,7%; недостатнє фінансування – 71,4%; спеціальні програми – 74,8%; законодавство вважають недосконалим – 64,3%; 92,8% респондентів відзначають, що негативно діють на інтеграцію соціальні установки у суспільстві.

Враховуючи зазначені перешкоди ми сформулювали принципи інклюзивно орієнтованої освіти, закладені в основу розробленої нами індивідуальної освітньої програми для дітей з особливими освітніми потребами (Додаток А):

1. Принцип раннього включення до соціуму. Програма раннього втручання готує дитину до відвідування дошкільного освітнього закладу при супроводі батьків під керівництвом підготовленого педагога із дошкільною освітою.

2. Принцип знаходження інклюзивно орієнтованої установи територіальної доступності. Діти з особливими освітніми потребами у супроводі батьків відвідують інклюзивну освітню установу, що знаходяться у безпосередній доступності та має педагогів, орієнтованих на інклюзію.

3. Принцип індивідуального підходу. У процесі навчання педагоги всіх рівнів освіти підтримують індивідуальні схильності та здібності не тільки дитини з особливими освітніми потребами, а й інших дітей в інклюзивній групі.

4. Принцип доступності освітніх заходів. Всім інклюзивним дітям групи надаються можливості брати участь у всіх видах діяльності, на всіх заходах, що проводяться інклюзивно орієнтованою освітньою установою (свята, екскурсії, спортивні заходи, театралізовані вистави, конкурси і т. ін.).

У низці публікацій індивідуальна освітня програма визначається як документ, що містить у собі сукупність навчальних курсів, розділів програми, форм та способів їх освоєння, які дозволяють створити умови для максимальної реалізації особливих освітніх потреб дитини у процесі навчання та виховання на певному щаблі освіти [15; 16; 32]. Індивідуальна освітня програма спрямована на подолання невідповідності між процесом навчання дитини з порушеннями психофізичного розвитку за освітніми програмами певного ступеня освіти та реальними можливостями дитини, виходячи зі структури порушення, його особливих освітніх потреб. Особливої актуальності ці програми набувають у процесі корекційно-педагогічної допомоги дітям з тяжкими та множинними порушеннями у розвитку.

Узагальнивши наведені у літературних джерелах дані про послідовність дій при проектуванні та реалізації індивідуальної освітньої програми, ми визначили алгоритм розробки та реалізації такої програми в умовах Малофонтанського опорного закладу освіти Куяльницької сільської ради

Подільського району Одеської області на підготовчому, основному та підсумковому етапах.

Попередній (підготовчий) етап пов'язаний з реалізацією низки завдань:

1. Вивчення анамнезу та результатів комплексної діагностики різних сфер розвитку дитини, аналіз одержаних результатів.

2. Аналіз вимог державного стандарту загальної середньої освіти, змісту загальноосвітньої програми, спеціальної корекційної програми для дітей з особливими освітніми потребами (відповідно до типології порушення) з точки зору одержаних результатів діагностики.

Основний етап:

1. Проектування необхідних структурних складових індивідуальної освітньої програми.

2. Визначення тимчасових меж реалізації індивідуальної освітньої програми в залежності від результатів комплексної діагностики.

3. Формулювання мети індивідуальної освітньої програми. Зазначимо, що ціль представляє собою конкретний, якісно охарактеризований образ очікуваного результату освітньої та корекційно-педагогічної діяльності в межах реалізації індивідуальної освітньої програми. Цілепокладання в основі проектування індивідуальної освітньої програми спрямоване на зазначення перспективи розвитку конкретної дитини з обмеженими можливостями здоров'я у певному часовому розрізі. Мета, на наше переконання, має бути конкретною та вимірюваною, а також визначеною за часом її реалізації.

4. Визначення пріоритетних завдань, що конкретизують мету корекційної роботи в межах реалізації індивідуальної освітньої програми.

5. Визначення змісту індивідуальної програми. Особлива увага при проектуванні змісту індивідуальної освітньої програми приділялася опису тих способів та прийомів, за допомогою яких дитина освоюватиме зміст освіти.

6. Визначення умов реалізації програми та планування форм реалізації розділів індивідуальної освітньої програми: індивідуальні, індивідуально-групові, групові, колективні. Планування форм участі у реалізації

індивідуальної освітньої програми різних фахівців (вихователів, фахівців, педагогів додаткової освіти та ін.). Особлива увага приділялася можливості реалізації змісту індивідуальної програми батьками дитини з обмеженими можливостями.

7. Визначення форм та критеріїв моніторингу динаміки корекційної роботи у межах реалізації індивідуальної освітньої програми.

8. Формулювання обґрунтування внесення коректив за результатами проміжної діагностики.

Підсумковий етап:

1. Висновок щодо реалізації індивідуальної освітньої програми в цілому.

2. Проектування наступної корекційно-педагогічної роботи з дитиною.

Робота на вказаних етапах повинна будуватися на основі моделі індивідуалізації медико-психолого-педагогічного супроводу, яка складається з підпорядкованих підсистем. Так, на підготовчому етапі педагоги працюють у тісному контакті з батьками, фахівцями медичних профілів проводять ретельне послідовне вивчення анамнестичних даних: основного медичного діагнозу та його клінічних проявів, супутніх захворювань та їх клінічної характеристики. Педагоги знайомляться з функціональними можливостями дитячого організму та лікарськими рекомендаціями відповідних навантажень на заняттях та в інших видів діяльності. Така робота дозволяє педагогам побачити причинно-наслідкові зв'язки між захворюваннями, їх негативними проявами та рекомендаціями лікарів. Результати етапу фіксуються в індивідуальній клініко-психологічній карті дитини, де прописано медичні та клініко-психологічні рекомендації, що стає підставою для проведення психолого-педагогічного вивчення дітей. На підставі клінічної характеристики педагоги отримують можливість визначитися з вибором діагностичних методик. Досліджуються моторний контроль, пізнавальна сфера, спілкування, мова, особистісно-соціальний розвиток. На підставі результатів даного дослідження за рішенням міждисциплінарної команди фахівців поглиблено вивчаються окремі сфери

розвитку дитини та проводиться поглиблена діагностика, що відповідає типології порушення розвитку дитини.

На запит батьків, які є рівноправними представниками та партнерами, педагоги проводять додаткові діагностичні заходи.

Підсумком цього етапу є розгорнута психолого-педагогічна характеристика дитини.

Результати попереднього етапу стають основою переходу до основного етапу розробки та реалізації програми. Програма реалізується на основі отриманих результатів та з опорою на основну освітню програму установи, спеціальну (корекційну) програму для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до типології порушення.

Зазначимо, що коротка характеристика дитини, яка формулюється на початковому етапі розробки програми, відображає не тільки проблеми, а й позитивні аспекти розвитку особистості дитини, її потенційні можливості, схильність до різних видів діяльності, її інтереси.

Для цього велике значення набуває правильно побудований діалог з батьками, які спостерігають свою дитину щодня у різних життєвих ситуаціях.

Також відображаються запити та очікування батьків, умови реалізації програми.

Цілі, завдання індивідуалізованої корекційно-педагогічної роботи, наповнення змісту індивідуальної освітньої програми відбувається в умовах злагодженої роботи міждисциплінарної команди спеціалістів, за рівноправної участі батьків (законних представників) дитини. Також визначаються зміст програми та технології, ефективні для супроводу конкретної дитини та умови предметно-розвивального середовища.

Аналіз результатів освоєння індивідуальної освітньої програми здійснюється на основі порівняння первинних даних з наступними. Аналіз будується з урахуванням даних, одержуваних і фахівцями, що працюють з дитиною та врахуванням даних батьків. На цьому етапі можливі спостереження

за дитиною у різних видах діяльності, динамічна діагностика, анкетування або бесіда з батьками, відеозйомка, самоаналіз тощо.

Отже, процес розробки індивідуальної освітньої програми – це процес співпраці дитини, педагогів та сім'ї на паритетних засадах, що дозволяє оптимізувати корекційно-розвивальну роботу та підвищити її ефективність, підвищити мотивацію та педагогічну компетентність батьків, забезпечити адекватний темп роботи для дитини, приймати дитину як суб'єкта освіти. Досвід останніх десятиліть переконливо свідчить про важливість «природного вплетення» принципу індивідуалізації в цілісний педагогічний процес. Цей принцип повинен втілюватися на організаційному та змістовному рівнях, а не лише у спеціально відведені години або в особливих формах діяльності. Розробка індивідуальної освітньої програми для кожного вихованця передбачає його власні шляхи досягнення загальних та індивідуальних цілей освіти – таким є перспективний вектор створення освітніх програм нового покоління на всіх рівнях освіти.

Розробка та впровадження індивідуальних програм та планів підтримки є ключовим елементом у забезпеченні персоналізованого підходу до потреб осіб з різними освітніми можливостями. Це унікальний інструмент, що дозволяє налаштувати освітній процес на індивідуальні потреби кожної особи, забезпечуючи їй необхідну підтримку та можливість максимального розвитку. Ефективність таких програм полягає в їхній гнучкості, адаптивності та урахуванні конкретних особистих особливостей, що дозволяє досягти успішних результатів у навчанні та розвитку кожного індивіда.

2.2. Співпраця школи з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами

Значний крок у розвитку сучасної інклюзивно орієнтованої освіти – тісна взаємодія між школою та сім'єю. Співпраця з батьками та близькими особами отримала значний розвиток у зв'язку із усвідомленням важливості їхнього

внеску у навчальний процес. Це еволюція від традиційного підходу до освіти, де школа була відокремлена від домашнього середовища, до нової моделі, де сім'я є активним учасником навчального процесу.

Для дітей з особливими освітніми потребами співпраця з батьками та близькими особами є фундаментальною основою, на яку спирається весь навчальний процес. Ця співпраця дозволяє створювати індивідуальні підходи до навчання, оскільки батьки найкраще розуміють потреби та особливості своєї дитини. Вони не лише забезпечують підтримку навчальному процесу, а й стають з'єднувальною ланкою між сім'єю та навчальним закладом, допомагаючи зменшити бар'єри для отримання якісної освіти.

Роль батьків у навчанні та розвитку дітей з особливими освітніми потребами є неоціненною, оскільки вони є важливими фігурами, які формують навколишнє середовище та підтримують дитину на шляху до успіху. У зв'язку з цим, нами була розроблена програма співпраці соціального педагога з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами з метою створення ефективного механізму їх співпраці для забезпечення оптимальних умов навчання та розвитку дитини (Додаток Б).

Співпрацю з батьками необхідно організовувати ще на початкових етапах роботи з дитиною з особливими освітніми потребами. Так, зокрема, ми пропонуємо педагогам проводити анкетування батьків «особливої дитини», яке дозволить виявити рівень обізнаності у питаннях корекційно-розвиваючого навчання, а також визначити, які питання цікавлять їх найбільше. Цей вид роботи дозволяє розробити план заходів із батьками на поточний навчальний рік. Провівши первинне обстеження, педагоги знайомлять батьків дитини з його результатами, представляють розроблений індивідуальний план роботи на навчальний рік. Важливим моментом на цьому етапі є формування у батьків мотивації до участі у корекційно-розвивальній роботі. Для того щоб діти з особливими освітніми потребами краще адаптувалися, батькам пропонується спільне відвідування з дітьми занять. За необхідності батьки можуть поставити запитання вчителю, уточнити інформацію щодо змісту заняття, отримати

рекомендацію. Разом із педагогом сім'я визначає найбільш оптимальний графік відвідування установи, щоб «особливій дитині» було найбільш комфортно, і результативність корекційно-розвивальної роботи була максимально можливою. Індивідуальний підхід до сім'ї «особливої дитини» не передбачає її ізоляцію стосовно решти батьків групи. Тому важливим є проведення групових консультацій, батьківських зборів, тренінгів, на яких учитель інформує про особливості перебігу інклюзивного навчання, орієнтує у певних питаннях, а також дає можливість висловитися всім батькам, обговорити хвилюючі їх питання.

Одним із завдань педагога є допомога у запобіганні небажаних взаємин між батьками групи, зниження діалогу між ними. Важливо зазначити, що батьківська спільнота інклюзивного освітнього простору різноманітна за своїм складом, інтересами, позиціями, запитами, не завжди гармонійна у відносинах і зв'язках, що складаються всередині самої батьківської спільноти класу. Очевидним стає завдання педагога з оволодіння новими формами та технологіями роботи з батьками. Такі форми повинні бути адекватними характеристикам цільової групи та дозволяти формувати нові знання та компетенції з опорою на філософію та цінності інклюзивної освіти.

Позитивну роль у вирішенні цієї проблеми відіграють такі групові форми роботи як: тренінги, круглі столи, моделювання та вирішення практичних ситуацій, обмін досвідом виховання у сім'ї, відеоперегляди з організації життя дітей з особливими освітніми потребами, спільні заходи батьків та дітей.

За бажанням батьків на такі групові заходи можуть запрошуватися гості, наприклад, вчитель середніх (старших) класів, як представник наступної ланки освіти. Педагоги повинні прагнути зробити такі зустрічі цікавими, емоційно позитивними. Необхідно відзначати успіхи та досягнення вихованців, що особливо важливо для батьків «особливих дітей».

Більш детально зупинимося на розгляді групової форми роботи вчителя з батьками, яку вважаємо однією з найбільш ефективних – тренінгу. Саме тренінг як форма активного, інтенсивного групового навчання дозволяє суб'єкту

сформувати необхідні актуальні знання, навички та вміння, а також побудувати різноманітні соціальні та міжособистісні стосунки з іншими учасниками. Організація та проведення тренінгу вимагають від педагога нових знань та компетенцій як змістового, так і методичного характеру. При цьому нові компетенції можуть бути сформовані у педагога емпірично, при безпосередній роботі з батьками у форматі тренінгу.

Експериментальна діяльність з апробації тренінгової технології в роботі з батьками учнів, що здійснювалася на базі Малофонтанського опорного закладу освіти Куяльницької сільської ради Подільського району Одеської області передбачала попереднє формування професійної компетентності педагогів у двох аспектах: методичної компетенції, що передбачає оволодіння тренінгом як формою та технологією роботи з батьками; ціннісно-сміслової компетенції, що передбачає знання сутності, цінностей, принципів інклюзивної освіти, вміння розпізнавати прояви соціальних стереотипів та стигм, протистояти їм; готовність емоційно прийняти та включити у взаємодію будь-яку дитину та ін.

Аналіз отриманих у ході експериментальної роботи даних (середні показники) дозволив зробити такі висновки: абсолютна більшість вчителів загальної середньої освіти в загальних рисах обізнані про сутність інклюзивної освіти, погоджуються з її базовими цінностями. 100% респондентів згодні із твердженням, що будь-яка школа повинна враховувати особливості та освітні потреби кожної дитини. При цьому 55 % опитаних висловлюють різного ступеня згоду із твердженням, що дітям з особливими освітніми потребами правильніше навчатися в установах спеціальної освіти; 61,5% вважають, що дитина повинна відповідати вимогам школи, а 46,7% респондентів погоджуються з доцільністю спільного навчання, незалежно від наявних особливостей. Аналіз даних опитування, що характеризують позицію педагогів щодо оцінки впливу умов інклюзивної освіти на формування особистісних якостей дитини, свідчить про розуміння більшістю респондентів можливостей інклюзивної освіти в аспекті створення умов природного формування моральних та етичних позицій в учнів.

Факторами, що зумовлюють ефективність інклюзивної освіти, 100% респондентів з різним ступенем згоди (так; скоріше так, ніж ні) називають професійну компетентність педагога, його вміння працювати з усіма дітьми; 96,7% опитаних вважають, що важливою складовою є поінформованість батьків про особливості інклюзії та їх відношення до цінностей та ідей інклюзивної освіти; 90% респондентів таким фактором називають якісний супровід «особливої» дитини (слід пам'ятати, що такий супровід є одним із напрямів діяльності педагогів, вчителів дефектологів, педагогів-психологів, соціальних педагогів в інклюзивній освіті). Таким чином, пріоритетами у забезпеченні ефективності інклюзивної освіти педагоги називають професійну та особистісну компетентність суб'єктів освітнього простору – педагога та батьків. Аналіз даних опитування, що дозволяють оцінити мотиваційний компонент професійної компетентності вчителів у галузі інклюзивної освіти, свідчить про досить високий рівень позитивних інтенцій вчителів. При цьому аналіз даних самооцінки педагогів показує, що їм не вистачає знань та вмінь для роботи в умовах інклюзивної освіти, а це обумовлює необхідність системної цілеспрямованої роботи з відшкодування як когнітивних, так і компетентнісних професійних дефіцитів. Таким чином, «стартова» компетентність вчителів установи загальної середньої освіти в роботі з батьками учнів у форматі тренінгової технології характеризується швидше як сформована на низькому рівні. При цьому для вчителів звичні монологічні форми роботи з батьками констатуючого, а інколи і просто директивного та повчального змісту. Разом з тим, використання тренінгової технології вимагає не просто оволодіння методикою, а й зміни професійно-педагогічного мислення, що розглядає батьків в аспекті суб'єктної позиції.

Отже, важливим напрямком діяльності з підвищення професійної компетентності педагогів нині виступає опанування ними тренінгу як технології роботи з батьками, зокрема, методикою організації та проведення тренінгу; набуття навичок включення батьків до освітнього процесу як повноправних суб'єктів; опанування навичок роботи у команді та прийняття

спільних рішень; набуття вміння прислухатися до думки кожного учасника, проводити рефлексію своєї діяльності, відчувати настрій людей; опановувати знання про сутність інклюзивної освіти, форм дискримінації в освіті, методи протистояння їй, здібності та можливостях дітей та людей з інвалідністю, способи організації спілкування всіх дітей у класі.

Таким чином, слід констатувати, що підготовка, організація та проведення тренінгів з батьками здійснюють очевидний вплив на всі складові професійної компетентності вчителів, дозволяють сформулювати професійний запит, який визначає професійний розвиток та підвищення кваліфікації. Розроблений нами і проведений тренінг (Додаток В) дозволив змінити характер взаємодії суб'єктів освітнього простору, сім'ї та навчального закладу, якісно оновити систему роботи педагогів з батьками, забезпечити технологічність цього процесу за допомогою розробки його науково-методичного забезпечення, підвищити професійну компетентність педагогів, які беруть участь в його організації (про що свідчать самі вчителі).

Результати нашої експериментальної діяльності дозволили сформулювати деякі рекомендації. Слабким місцем у реалізації експериментальної діяльності виявилось недостатнє володіння вчителями методикою та технікою проведення тренінгів у роботі з батьками, що може вказувати на прояв деякого професійного педагогічного консерватизму у використанні нових форм роботи з батьками, з одного боку, та недостатнім власним досвідом участі у таких формах організації навчання – з іншого. Ця обставина визначає необхідність проведення додаткової превентивної роботи з ознайомлення вчителів закладів освіти з методикою проведення тренінгів, а також доцільність розробки методичного забезпечення цієї діяльності. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розгляд питання про включення до змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів матеріалів, що розкривають різноманітність форм, технологій, методів роботи з батьками, у тому числі й ознайомлення з методикою та можливостями тренінгової технології. Основу методичного забезпечення може скласти створення банку програм тренінгів для роботи з

батьками (у тому числі в електронній формі), який повинен бути у вільному доступі як ресурс. Крім того, слід розробити та розширити використовуваний у тренінговій роботі вчителя дидактичний інструментарій за допомогою використання інформаційних комп'ютерних технологій, створення банку дидактичних засобів та методичних прийомів їх застосування, технологій, методів роботи з батьками, у тому числі й ознайомлення з методикою та можливостями тренінгової технології.

Ще одним із пріоритетних напрямків модернізації освіти сьогодні є використання у діяльності навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі й у роботі з батьками. Це дозволяє досягти нового рівня відносин між учасниками педагогічного процесу. Взаємодія з батьками через інформаційні засоби навчання здійснюється лише за їхньої згоди. Такий вид спілкування дозволяє більш тісно контактувати з батьками, своєчасно інформувати їх. Важливе значення має те, що з'являється можливість підкріплювати словесну інформацію фотографіями або відеорядом. Наприклад, коли діти тільки починають відвідувати навчальний заклад, у батьків виникають труднощі щодо виконання корекційних вправ (приміром, логопедичних) у домашніх умовах. До інформації, отриманої в електронному вигляді, вони можуть звернутися будь-якої миті, уточнити, дивлячись на зразок, яким чином виконується артикуляційна гімнастика, вправа на дрібну моторику тощо. Така інформація є у край корисною для батьків «особливих дітей», оскільки дозволяє найточніше закріплювати пройдений матеріал, а також актуальна в тих випадках, коли дитина погано себе почуває чи хворіє і не має змоги відвідувати навчальний заклад.

Також корисно створити спеціальну поштову скриньку, куди батьки можуть надіслати запитання, що їх цікавлять, до будь-якого фахівця, поділитися своїми проблемами, зауваженнями. У свою чергу педагог може дистанційно консулювати батьків, щодо питань, які їх цікавлять, давати їм рекомендації, знайомити з динамікою розвитку дитини, аналізувати причини труднощів, які виникають.

Таким чином, прагнення педагогів до співпраці з сім'єю в умовах інклюзивного навчання приносить свої результати: довіра до навчального закладу з боку батьків, бажання співпрацювати, взаємодіяти з колективом установи, а також з батьками інших дітей, брати участь у заходах групи та установи в цілому. Усе це значно підвищує результативність корекційно-розвиваючого навчання, що і є одним з основних завдань навчального закладу.

Співпраця з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами виявляється важливою складовою успішного розвитку та навчання таких дітей. Ця співпраця не лише підсилює підтримку та розуміння потреб дитини, але й сприяє створенню оптимальних умов для їхнього зростання та навчання вдома та в школі.

Важливо враховувати індивідуальність кожної дитини та її родини в процесі співпраці. Розуміння потреб та можливостей кожної родини допомагає створити персоналізовані програми та стратегії підтримки, що максимально враховують контекст та унікальність кожної сім'ї.

Необхідність постійного вдосконалення способів співпраці та комунікації з батьками дітей з особливими освітніми потребами відображається в швидкій зміні та розвитку підходів до навчання. Отже, важливо не лише надавати підтримку, але й розширювати коло ресурсів та інструментів, доступних батькам для взаємодії та підтримки дитини вдома.

Підсумовуючи, зазначимо, що ключовим фактором успішної співпраці є взаємна довіра, розуміння та відкритість у взаємодії між педагогами, соціальними працівниками та батьками. Спільна мета – забезпечити оптимальні умови для навчання та розвитку дитини – має стати фундаментом для такої співпраці та подальшої підтримки.

Співпраця з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною успішного процесу їхнього розвитку та навчання.

2.3. Методичні рекомендації з впровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти

У сучасному освітньому середовищі важливо розвивати та впроваджувати програми, спрямовані на підтримку дітей з особливими освітніми потребами. Така діяльність вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише освітні аспекти, а й соціальні, психологічні та емоційні потреби цієї категорії дітей.

Розробка методичних рекомендацій є важливим етапом впровадження програм соціальної роботи в закладах освіти. Цей процес вимагає ретельного аналізу, врахування індивідуальних особливостей дітей, а також створення ефективних інструментів та стратегій для їхнього успішного розвитку та навчання.

До формування базових умінь та навичок в інклюзивному середовищі використовується підхід, центрований на дитині, а не на дорослому, при якому найважливішими є потреби і запити кожної конкретної дитини з особливостями або без них, а не професійні установки та стереотипи вчителя. Це використання індивідуальних програм навчання, співробітництво та робота в команді, як для учителів, так і для учнів.

Реалізація інклюзивної освіти здійснюється у навчальному середовищі, яке включає: наявність педагогічних кадрів зі спеціальною освітою, які володіють інноваційними методами та інформаційно-комунікаційними освітніми технологіями; комплекс індивідуальних навчальних програм, планів, методичних матеріалів, літератури; створення адекватних зовнішніх умов (необхідний рівень комфортності, спеціалізовані засоби пересування та організація адаптивних навчальних місць, дистанційні засоби навчання) тощо.

У межах цього дослідження ми окреслимо ключові аспекти розробки методичних рекомендацій з впровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Програма соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами може мати кілька основних цілей:

1. Інклюзивне навчання. Забезпечення рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами у доступі до якісної освіти. Це включає створення середовища, яке сприяє активній участі, взаємодії та розвитку кожної дитини.

2. Соціальна інтеграція. Сприяння взаємодії та включенню дітей з особливими освітніми потребами у соціальне життя школи та спільноти. Це може включати розвиток навичок спілкування, побудову позитивних відносин та підтримку соціальної адаптації.

3. Адаптація освітнього процесу. Створення індивідуальних навчальних планів та методик для кожної дитини з урахуванням її особливих освітніх потреб. Це передбачає застосування адаптивних методів навчання та організацію спеціальних уроків.

4. Психосоціальна підтримка. Надання допомоги у розвитку соціальних навичок, самопідтримки та роботи з емоційними аспектами для кожної дитини. Така допомога може включати проведення тренінгів з метою психологічної підтримки та стимулювання позитивного психологічного стану.

5. Сприяння саморозвитку. Заохочення самостійності та розвитку у дитини навичок, які сприяють її успішному життю та самовизначенню в майбутньому.

Для досягнення цілей програми соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можуть бути визначені конкретні завдання:

1. Індивідуалізація навчального процесу:
  - Розробка індивідуальних навчальних планів для кожної дитини з урахуванням її потреб та можливостей.
  - Постійне відстеження прогресу та внесення коректив у навчальний процес відповідно до змін у потребах дитини.
2. Створення інклюзивного середовища:
  - Організація заходів та програм, спрямованих на підтримку взаємодії та включення дітей з особливими освітніми потребами у шкільне та загальнокласне життя.

- Розвиток ініціатив, спрямованих на формування позитивного ставлення та емпатії серед однолітків.
3. Підтримка психосоціального розвитку:
    - Надання психологічної підтримки та консультування для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх родин.
    - Організація тренінгів із соціальної адаптації, розвитку міжособистісних навичок та самопідтримки.
  4. Партнерство з батьками та родинами:
    - Створення платформи для активної комунікації з батьками, включаючи індивідуалізовані зустрічі, тренінги та консультації.
    - Залучення батьків до процесу розробки та оцінки індивідуальних навчальних планів для їхніх дітей.
  5. Розвиток навичок самостійності та самовизначення:
    - Організація занять, спрямованих на розвиток практичних та життєвих навичок.
    - Підтримка у виборі майбутньої професії та визначенні особистісних цінностей.

Існує ряд методів та підходів, які вже використовуються для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема:

1. Індивідуалізовані навчальні плани. Розробка програм навчання, які враховують особливі потреби кожної дитини, їхні сильні сторони та обмеження.
2. Адаптивні методи навчання. Використання різноманітних методів та матеріалів, які дозволяють дітям з різними потребами впоратися з навчанням (наприклад, використання аудіо- та візуальних матеріалів, групова або індивідуальна робота).
3. Інклюзивні практики. Створення середовища, де всі діти, незалежно від їхніх особливостей, можуть взаємодіяти та навчатися разом, сприяючи взаємному розвитку та взаєморозумінню.

4. Технології та інновації. Використання різних технологій, програмного забезпечення та додатків, які сприяють навчанню та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

5. Психологічна підтримка. Надання психологічної підтримки для допомоги дітям у подоланні стресу, розвитку соціальних навичок та підтримці їхнього психологічного стану.

6. Співпраця з батьками. Активна взаємодія з батьками та родинами, включаючи консультації, навчання та спільне планування для оптимізації підтримки дитини.

Для покращення результатів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можна застосовувати низку нових методів та стратегій:

1. Персоналізоване навчання за допомогою технологій. Використання інтерактивних онлайн-ресурсів, програмного забезпечення для індивідуалізації навчання, що дає можливість адаптувати матеріали до потреб кожної дитини.

2. Менторство та підтримка однолітків. Організація програм менторства, де старші учні або добровольці допомагають дітям з особливими потребами у навчанні та інтеграції в шкільне життя.

3. Розвиток навичок самоуправління. Упровадження програм, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, планування та самостійності, що допоможе дітям ефективніше опановувати матеріал та вирішувати завдання.

4. Інноваційні підходи до психосоціальної підтримки. Використання технологій в психологічній підтримці, які дозволяють створити зручне та доступне середовище для консультування та розвитку емоційних навичок.

5. Особливий акцент на самовизначенні. Розробка програм, спрямованих на допомогу дітям у визначенні своїх інтересів та потенціалу для подальшого самовизначення та вибору професії.

6. Адаптація середовища для навчання. Використання інноваційних підходів до створення адаптивного фізичного та віртуального середовища, що підтримує навчання дітей з різними потребами.

Ці нові методи та стратегії можуть стати корисним доповненням до існуючих підходів, допомагаючи покращити результати та забезпечити більш ефективну підтримку для дітей з особливими освітніми потребами.

Залучення батьків до процесу соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами може бути доцільним через кілька способів:

1. Індивідуалізовані зустрічі. Проведення індивідуальних зустрічей з батьками для обговорення потреб та прогресу їхніх дітей, визначення способів підтримки та розвитку дітей.

2. Тренінги та семінари. Організація тренінгів для батьків з питань взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, розвитку позитивних підходів та засобів підтримки.

3. Спільне планування. Залучення батьків до формування індивідуальних навчальних планів для дітей, яке дозволяє їм активно брати участь у процесі навчання своєї дитини.

4. Створення спільноти. Формування груп, форумів або онлайн-спільнот, де батьки можуть обмінюватися досвідом, підтримувати один одного та отримувати поради від фахівців.

5. Відкритий діалог та зворотний зв'язок. Створення зручних каналів зворотного зв'язку, які дозволяють батькам висловлювати свої побажання, думки та отримувати інформацію щодо навчання та підтримки їхніх дітей.

6. Підтримка вдома. Надання ресурсів, порад та матеріалів для додаткової підтримки дітей з особливими освітніми потребами вдома.

Залучення батьків до процесу соціальної роботи є важливим аспектом, оскільки це сприяє покращенню результатів та забезпечує більш ефективну та цільову підтримку для дітей з особливими освітніми потребами.

Для успішної реалізації програми соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами потрібно мати різноманітні ресурси, які охоплюють широкий спектр потреб та враховують індивідуальність кожної дитини. Йдеться, зокрема про такі аспекти:

1. Весь шкільний колектив залучається до раціонального осмислення інклюзії та тих переваг, які вона дає для всіх учнів школи. Обговорення цих тем чітко та відкрите.

2. Робота з включення починається з одним-двома учнями, уважно відстежуються їх успіхи та невдачі, поступово кількість дітей, що включаються в інклюзивну освіту, зростає.

3. Швидкість реалізації інклюзивних підходів сильно варіюється залежно від школи. Постійна співпраця всіх учасників процесу та регулярне відстеження швидкості змін допоможе досягти успіху.

4. При появі додаткових ресурсів їх слід обов'язково використовувати. Необхідно застосовувати нестандартний підхід використання ресурсів, призначених для підтримки інклюзії. Адекватне фінансування інклюзії допоможе забезпечити зацікавленість у ній тих, хто її впроваджує.

5. Співпраця тих, хто залучений до процесу шкільної інклюзії, допоможе зміцнити постійну відданість цій ідеї всіх учасників. Можливість прояву власної ініціативи також формує в учасників постійну відданість ідеї та зацікавленість у її успішній реалізації.

6. Працівники, які відіграють ключову роль у просуванні інклюзії в школі повинні співпрацювати з усіма членами шкільної спільноти. На них покладено найбільшу відповідальність у забезпеченні успіху інклюзії.

7. Батьки сприймаються в школі як партнери та співучасники процесу, їх знання, досвід повинні цінуватися співробітниками школи.

8. Керівники полегшують взаємодію та співпрацю всього колективу та кожного співробітника з просування інклюзії, а також забезпечують координацію дій.

9. Інклюзія є однією з інтегральних частин щодо інших шкільних ініціатив, ці пріоритети мають бути чітко окреслені.

Наголосимо, що украй важливо мати кваліфікований персонал, який володіє експертизою у сферах психології, педагогіки, соціальної роботи та інших спеціалізованих галузях. Цей персонал повинен мати досвід роботи з

дітьми з особливими потребами та здатність адаптувати свій підхід до кожної конкретної ситуації.

Також важливою є наявність індивідуалізованих підходів у навчальному процесі, зокрема методик та підручників, які враховують різні рівні освітніх потреб дітей. Це може включати спеціальні методи навчання, адаптивне обладнання та інші навчальні засоби.

Наявність технологічних ресурсів також є ключовою. Доступ до сучасних технологій, програмного забезпечення для індивідуалізації навчання та онлайн-ресурсів сприяє ефективному навчанню та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Для того щоб забезпечити успішне впровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та отримати підтримку від адміністрації та колег, необхідно сформувати у навчальному закладі клімат відкритості та взаємодопомоги. Співпраця та взаємодія між адміністрацією, вчителями та іншими працівниками закладу, відкритий обмін досвідом та інформацією, а також спільне планування та виконання програм дозволяють забезпечити їх успішну реалізацію.

Професійна освіта та навчання в цьому плані відіграють ключову роль. Залучення адміністрації та педагогічного колективу до спеціалізованих тренінгів та семінарів дозволяє розширити їхні знання про особливості роботи з дітьми з різними потребами та виявити оптимальні методики для їх підтримки.

Важливим елементом є також виявлення та забезпечення необхідних ресурсів, що включає в себе не лише матеріальні, але й фінансові та технологічні можливості, які сприятимуть ефективному проведенню програми.

Визнання успіхів та досягнень, підкреслення позитивних результатів, які впливають з впровадження програм, створюють мотивацію для подальшої підтримки та розвитку цих ініціатив серед адміністрації та педагогічного колективу.

Висновки до розділу 2

Упровадження індивідуальних програм та планів підтримки у соціальній роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби у закладах освіти є критично важливими для створення інклюзивного, сприятливого середовища та ефективної навчально-виховної та корекційно-розвиваючої діяльності з указаною категорією учнів.

Встановлено, що питання індивідуалізації супроводу дитини з обмеженими можливостями здоров'я та складання індивідуальних освітніх програм є актуальним та нині триває його обговорення у науково-методичних колах. Зазначено, що у практичному вирішенні цієї проблеми є низка суперечностей, зумовлених недостатністю науково-методичного забезпечення та збільшенням кількості дітей із особливими освітніми потребами.

Враховання зазначених перешкод дозволило сформулювати основні принципи інклюзивно орієнтованої освіти, які було закладено в основу розробленої нами індивідуальної освітньої програми для дітей з особливими освітніми потребами.

Запропоновано алгоритм розробки та реалізації такої програми на прикладі Малофонтанського опорного закладу освіти Куяльницької сільської ради Подільського району Одеської області.

Визначено, що процес розробки індивідуальної освітньої програми – це процес співпраці дитини, педагогів та сім'ї на паритетних засадах, який дозволяє оптимізувати корекційно-розвивальну роботу та підвищити її ефективність, мотивацію та педагогічну компетентність батьків, забезпечити адекватний темп роботи для дитини.

Окреслено важливість тісної взаємодія між школою та сім'єю у соціальній роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Запропоновано програму співпраці соціального педагога з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами з метою створення ефективного механізму їх співпраці для забезпечення оптимальних умов навчання та розвитку дитини.

Визначено нові форми та технології роботи соціального педагога з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що така взаємодія педагогічних працівників з сім'єю значно підвищує результативність корекційно-розвиваючого навчання, що є одним з основних завдань навчального закладу. Її результатами виступають також довіра до навчального закладу з боку батьків, бажання співпрацювати, взаємодіяти з колективом установи, а також з батьками інших дітей, брати участь у заходах групи та установи в цілому.

Розробку методичних рекомендацій визначено важливим етапом впровадження програм соціальної роботи в закладах освіти. Указано, що цей процес вимагає ретельного аналізу, врахування індивідуальних особливостей дітей, а також створення ефективних інструментів та стратегій для їхнього успішного розвитку та навчання. Визначено ключові аспекти розробки методичних рекомендацій з впровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Успішність інклюзивної практики в освітній установі безпосередньо залежить від питань, пов'язаних з підготовкою кадрів, зміни ставлення суспільства до людей з особливими освітніми потребами, законодавчим забезпеченням варіативності спеціальних освітніх умов, науково-методичним забезпеченням цієї діяльності. Освітня система повинна бути підготовлена до інноваційних процесів, тому необхідно, щоб усі суб'єкти педагогічних відносин навчилися будувати власну діяльність в умовах інноваційних вимог, а також були створені всі умови для запровадження інновації. Для організації, функціонування та розвитку інклюзивного освітнього середовища найважливішими умовами є високий рівень професіоналізму педагогічного колективу, ефективна управлінська діяльність керівника та адміністративної команди. У самому інклюзивному підході закладено необхідність змінювати освітню ситуацію, створювати нові форми, способи організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

ВИСНОВКИ

В основу соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах освіти закладено інклюзивно орієнтований підхід. Основним напрямом реформи освітньої системи в сучасних умовах є розвиток інклюзивної освіти, яка виступає чи не єдиним міжнародно визнаним інструментом реалізації права кожної людини на освіту (у тому числі - права на освіту людини з особливими освітніми потребами). Інклюзивний підхід передбачає розуміння різних освітніх потреб дітей та надання послуг відповідно до цих потреб через більш повну участь в освітньому процесі, залучення громадськості та усунення дискримінації в освіті.

Зміст та структура освітніх потреб дітей з особливостями розвитку відображають складність та унікальність кожної дитини з указаної категорії. Визначено, що освітні потреби цих дітей – це комплексний показник, який охоплює індивідуальні особливості, соціальні та психологічні потреби, структурованість та необхідність адаптації навчального процесу. Кожна дитина має свої унікальні потреби, що вимагає індивідуального підходу в освіті та навчанні. Врахування цих потреб у структурі освітнього процесу є важливим для забезпечення інклюзивного навчання та підтримки розвитку кожної дитини з особливими потребами.

Встановлено, що роль соціальних працівників у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у шкільному середовищі виявляється як ключова та невід'ємна складова процесу інклюзивної освіти. Їх завдання включає не лише надання підтримки самим дітям, але й допомогу у створенні сприятливого навчального середовища. Соціальні працівники виступають в ролі посередників між учнями, їх батьками, вчителями та адміністрацією, допомагаючи в розумінні та вирішенні різних потреб. Вони сприяють підтримці не лише соціального, але і психологічного та емоційного благополуччя дітей. Їх робота спрямована на створення безпечного та відкритого середовища для

навчання та розвитку кожної дитини, сприяючи тим самим процесу інклюзивної освіти в шкільному середовищі.

З'ясовано, що психосоціальна підтримка дітей з особливостями розвитку в шкільному середовищі є важливим елементом успішної інклюзивної освіти. Вона включає в себе створення сприятливої атмосфери, де кожна дитина відчуває підтримку, розуміння та можливість розвиватися відповідно до своїх потреб. Психосоціальна підтримка забезпечує дітям з особливостями розвитку можливість відчувати себе прийнятими, сприяє їхньому самовизначенню та самореалізації. Вона включає в себе індивідуальний підхід до кожної дитини, сприяє створенню дружнього та підтримуючого середовища для всіх учнів. Психосоціальна підтримка в школі сприяє психічному та емоційному здоров'ю учнів, роблячи навчання більш ефективним для кожної дитини.

Визначено, що розробка та впровадження індивідуальних програм та планів підтримки для дітей з особливостями розвитку є критично важливими у процесі інклюзивної освіти. Ці програми створюють індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її потреби, можливості та особливості. Розробка таких програм вимагає тісного співробітництва між педагогами, соціальними працівниками, батьками та фахівцями. Ці плани мають бути гнучкими та адаптивними, здатними змінюватися відповідно до потреб кожної дитини. Методика впровадження індивідуальних програм та планів підтримки передбачає систематичне відстеження прогресу, постійний аналіз ефективності та внесення коректив у навчальний процес. Це дозволяє забезпечити оптимальну підтримку та досягнення успіху для кожної дитини з особливими освітніми потребами у школі.

Автором запропоновано алгоритм розробки та реалізації такої програми на прикладі Малофонтанського опорного закладу освіти Куяльницької сільської ради Подільського району Одеської області.

Співпрацю з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами визнано фундаментальним елементом успішної підтримки учнів в освітньому середовищі. Ця співпраця покликана створювати відкрите та

довірче середовище, де батьки, вчителі та спеціалісти можуть обмінюватися інформацією та спільно працювати для досягнення найкращих результатів для дитини. Активна взаємодія з батьками створює можливість кращого розуміння потреб та особливостей кожної дитини. Вона дозволяє створити сприятливе оточення, де дитина відчуває підтримку як у школі, так і вдома. Плідна співпраця з батьками сприяє ефективному впровадженню індивідуальних програм та підтримує процес інклюзивної освіти, спрямованої на досягнення найкращих навчальних результатів для кожної дитини з особливими освітніми потребами.

У дослідженні запропоновано та апробовано технології роботи соціального педагога з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що така взаємодія педагогічних працівників з сім'єю значно підвищує результативність корекційно-розвиваючого навчання, що є одним з основних завдань діяльності навчального закладу.

Визначено, що методичні рекомендації з упровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в навчальних закладах є важливим інструментом для забезпечення ефективної та інклюзивної освіти. Вони надають педагогам, соціальним працівникам та адміністрації закладу конкретні стратегії та підходи для оптимальної підтримки дітей з особливими потребами. Зазначено, що методичні рекомендації мають включати в себе не лише загальні принципи інклюзивної освіти, але й конкретні практичні поради з розробки індивідуальних планів, способів співпраці з батьками, а також організації роботи в команді з іншими фахівцями. Ці рекомендації слід адаптувати до конкретних потреб та реалій кожного навчального закладу для досягнення максимальних результатів у впровадженні соціальної роботи з учнями з особливими освітніми потребами. Окреслено ключові аспекти розробки методичних рекомендацій з упровадження програм соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Проведене нами дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у виявленні та апробації

нових форм та технологій соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, шляхів поєднання темпів викладання та обсягу знань, доступних дітям з обмеженими можливостями та здоровим дітям, підвищення професійної компетентності педагогів загальної середньої освіти з надання освітніх послуг указаній категорії здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмаши А., Кушнир І., Старова Ю. Специфіка професійної діяльності соціального педагога в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 3 (186). С. 57–61.
2. Беспалько О.В. Зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк. 2002. Вип. 2. С. 74–79.
3. Бех І.Д. Виховання особистості : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. К. : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 278 с.
4. Вавіна Л. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка / Л. Вавіна, В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко. К. 2014. 152 с.
5. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : дис... канд. пед. наук : 13.00.05 Хмельницький, 2010. 192 с.
6. Вознюк О.М. Особливості професійної діяльності спеціалістів психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в інклюзивному освітньому просторі : методичні рекомендації. Житомир : КЗ «ЖОППО» ЖОР, 2019. 158 с.
7. Волгіна О.М. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник / О. М. Волгіна, О. Л. Іванова ; ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ : Ваіте, 2018. 36 с.
8. Волошина О.В. Інклюзивна освіта як педагогічна проблема. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / редкол. : В.І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : Планер, 2010. Випуск 31. С. 166–170.

9. Деякі питання комплексної оцінки розвитку дітей з особливими потребами. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2018 р. № 977. *Дитина з особливими потребами*. 2018. № 10. С. 2–7.
10. Закон України. Про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
11. Закон України. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 9. С. 77.
12. Елен Р. Даніелс і Кей Стаффорд. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. Львів : Т-во «Надія», 2015. С. 37–51.
13. Іванова Н.О. Інклюзивна освіта: принципи, технології, досвід. Київ : Видавничий дім "Освіта", 2019. 173 с.
14. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. Серія навчальних матеріалів українськоканадського проекту „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні” / Л. Байда, О. Красюкова, С. Буров та ін. ; заг. ред. : Л. Байда, О. Красюкова-Енс. К., 2011. 188 с.
15. Інклюзивна освіта: основні положення. Офіційний сайт Всеукраїнського фонду “Крок за кроком”. URL : <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=2>.
16. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А. Колупаєва. К. : Вид.група «Шкільний світ», 2015. 215 с.
17. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / І. Луценко та ін. ; ред. рада: М. Мосієнко та ін. ; упоряд. А. Колупаєва. Київ : Шк. світ, 2015. 197 с.
18. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 198 с.
19. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-книга, 2009. – 272 с.
20. Колупаєва А. Інтегровані тенденції в освіті дітей з особливими потребами в Україні. URL : http://ca.rada-ukraine.org/ukr_Journal_V1.htm

21. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 р. № 912. К., 2010.
22. Кравченко О.А. Інклюзивне навчання: проблеми та перспективи. Київ : Видавничий дім "Слово", 2017. 234 с.
23. Кузьмінська Л.Д. Соціально-психологічні аспекти управління інклюзивним навчанням у загальноосвітньому навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 9. С. 29–32.
24. Литвиненко Г.М. Основи інклюзивної освіти. Київ : Видавництво "Освіта України", 2016. 261 с.
25. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
26. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посібн. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2016. 164 с.
27. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібн. Київ : НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». 2013. 140 с.
28. Наказ МОН України. Про затвердження Положення про інклюзивне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах від 20.06.2017 № 804. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
29. Наказ МОН України. Про затвердження Положення про організацію та проведення диференційованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах від 13.09.2011 № 1004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
30. Незвичайні діти у звичайній школі. *Завуч*. К. : Вид-во: «Шкільний світ», 2019. Липень (№ 19). С. 5–7.
31. Організація інклюзивного навчання в закладах загальної середньої школи : метод. посібн. / упоряд. Н.П.Приймак. Тернопіль : Мандрівець, 2019. URL : <https://dorobok.edu.v.ua/>

32. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : науково-методичний збірник / редкол. : В.В. Засенко, А.А. Колупаєва, Т.П. Вісковатова та ін. ; за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєва. – Київ : НАПН України, Ін-т спец. педагогіки, 2017. Вип. 12. 184 с.
33. Особа з функціональними обмеженнями в колі проблем: здоров'я – навчання – працевлаштування : монографія / за наук. ред. к.соц.н., О.М. Дікової-Фаворської. Житомир : Полісся, 2019. 364 с.
34. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги інклюзивним дітям : монографія. Львів : Тріада плюс, 2021. 520 с.
35. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. К. : Кондор, 2015. 560 с.
36. Пантюк Т. Основи корекційної педагогіки: курс лекцій : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Т.І. Пантюк, О.В. Невмержицька, М.П. Пантюк. Дрогобич : ВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2009. 2-ге вид., допов. і перероб. 324 с.
37. Поташник М.М., Сороко-Романовська Т.А. Інклюзивна освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ : Ін-т педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, 2018. 415 с.
38. Рассказова О.І. Соціальний педагог – суб'єкт розвитку соціальності учнів в інклюзивній школі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 4. С. 72–79.
39. Робота соціального педагога в закладах освіти : конспект лекцій для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія. Хмельницький : ХНУ, 2016. 98 с.
40. Соціальний педагог в освіті. Професія соціальний педагог. URL : <https://sites.google.com/site/social№ijpedagogvosviti/home/profesia-social№ijpedagog>
41. Ткачук О., Дідик Л. Діти з особливими освітніми потребами: діагностика і шляхи розвитку. *Завуч*. 2013. №16 (514). С. 8–12.
42. Цимбалару А. Д. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу. URL : <http://www.ime.edu.ua.№et>

43. Холковська І.Л. Технологія діяльності соціального педагога : курс лекцій. Вінниця : ВПДУ, 2018. 247 с.
44. Шевців З.М. Педагогічні умови формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : наук.- метод. журнал. 2017. № 1. С. 5–9.
45. Шматко І.О. Інклюзивна освіта: теорія і практика. Київ : Видавництво "Педагогічна думка", 2018. 342 с.
46. Шуліменко Л. Досвід роботи з соціальної адаптації та розвитку дітей-аутистів у загальноосвітній школі. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 55–57.
47. Шульга В.В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі : методичні рекомендації. К. : Ніка-Центр, 2017. 124 с.
48. Щорс В.В. Система роботи соціального педагога інклюзивної школи. Творча майстерня вчителя. URL : <https://dorobok.edu.v№.ua/article/view/803>
49. Якубенко О. З чого розпочати роботу в інклюзивному класі. *Початкова школа*. 2018. № 12. С. 50–51.
50. Ямчук Н. Досвід упровадження інклюзії в школі: навчання дітей з особливими потребами. *Дефектолог. Шкільний світ*. 2018. № 4 (квіт.). С. 16–27.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

№ з/п	Напрямки роботи	Завдання та мета роботи	Відповідальні	Термін та місце виконання
1	Психолого-педагогічні аспекти	Вивчити думки педагогів і психологів з проблеми. Розробити індивідуальну програму (план) . Розкрити найбільш ефективні форми роботи на індивідуальних заняттях, прийоми, методи. Виявити пізнавальний інтерес учнів, необхідний рівень навантаження	Вчителі-предметники	На кожному уроці і протягом всього навчального року
2	Науково-методичні аспекти	Аналіз спеціальної методичної, психолого-педагогічної літератури	Кожен вчитель	На початку кожного н.р.
3	Робота з кадрами	Підвищення професіоналізму в області роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	Адміністрація школи, психолог	Протягом всього н. р.
4	Виявлення обдарованих дітей і	Підготувати і розробити індивідуальну план розвитку дітей.	Вчителі-предметники, класні	На кожному уроці і протягом

	створення умов для її розвитку	Активно включати дітей з особливими освітніми потребами у спільну творчу діяльність. Розвивати мотивацію навчання та пізнавальні інтереси учнів. Залучати учнів на самостійний пошук відповідей на проблемні питання, заохочувати використання додаткової літератури	керівники, психолог	всього навчального року
5	Забезпечення доступності позашкільної освіти	Робота з громадськістю в напрямку розвитку дітей з особливими освітніми потребами	Адміністрація школи	Протягом всього н. р.
6	Забезпечення соціально-правових гарантій	Робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами	Адміністрація школи, класні керівники, психолог	Протягом всього н.р.

Реалізація програми адміністрацією школи:

- осмислення значення розвитку дітей з особливими освітніми потребами кожним членом колективу і посилення у зв'язку з цим уваги до проблеми формування позитивної мотивації навчання;
- визнання того, що система роботи з учнями з особливими освітніми потребами – один із пріоритетних напрямів роботи школи;

- постійне вдосконалення науково-методичної роботи та освітнього процесу загальноосвітніх навчальних закладів;

- залучення до роботи з учнями з особливими освітніми потребами вчителів, які мають високі професійні та особистісні якості, а також «вузьких» спеціалістів (психологів, керівників предметних гуртків тощо).

Реалізація програми вчителями та соціальним педагогом:

- протягом першого року навчання визначити рівень здібностей, особливостей особистості, особливих інтересів та нахилів дитини;

- розробляти спеціальні навчальні матеріали для розвитку дитини з особливими освітніми потребами в початковій школі, яка забезпечує консолідацію та розвиток здібностей;

- визначити методи, які сприяють розвитку можливостей для дитини з особливими освітніми потребами виражати себе;

- підтримувати разом з батьками дитину в пошуках інтересів у школі та сім'ї;

- проводити різноманітні заняття з розвитку дитини;

- гуманне співробітництво між вчителем та учнем;

- взаємодія вчителів та батьків;

- формування в учнів впевненості в собі;

- надання учням права на пошук та помилки, не знижуючи рейтинг, надаючи можливість виправлення помилки та покращення оцінки;

- використання такої системи для управління пізнавальною діяльністю та заохочення її результатів, які перетворюють ситуативну впевненість на стенд;

- підтримка ініціативи дитини у всіх видах діяльності;

- гуманізація спілкування з однолітками та дорослими;

- забезпечення можливості здійснення фізичної активності;

- викладання методів самостійної роботи, методів самоконтролю, дослідницької діяльності, вміння самостійно отримувати знання;

– брак демонстрації виняткових досягнень, які викликають зацікавленість і відкидання однокласників, але в той же час, і неприпустимість зниження досягнень та унікальних здібностей.

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1. Період виконання: навчальний рік.

2. Загальні відомості про учня:

Володимир Прачик, 2016 р.н. Виховується в повній сім'ї, проживають у приватному будинку. Мама постійно надає допомогу у виконанні домашнього завдання. Порушення зору. Є порушення зорового сприйняття. Швидкість сприйняття інформації на уроці уповільнена, є неточності. Увага недостатньо стійка. Вміє керувати поведінкою, посидючий. Соціально-побутові навички відповідають віку. Вміє уживатися у колективі, дружить, спілкується, грає разом із однокласниками. У класному колективі почувається комфортно, але Володимиру важко займатися у гуртках додаткової освіти, секціях. Фізично розвинений. При письмі буває заміна букв. Диктанти даються нелегко, бо погано бачить. При списуванні пропускає букви та слова. Під час письма під диктовку пропускає голосні літери, плутає літери з однаковими елементами, не стежить за почерком. Дитина слабо бачить текст підручника. Техніка читання складає 15-20 слів за хвилину. Читання усвідомлене, складове, під час читання спотворює слова, робить заміну букв і складів, не дочитує закінчення. Сильно напружує зір під час роботи з комп'ютером. Бувають головний біль, емоційні спади, перебої настрою. Темп роботи трохи відстає від темпу роботи решти учнів, що часто призводить до психічного дискомфорту дитини. Тому обов'язковою умовою роботи з цією дитиною є раціональна побудова навчальних занять, обмеження зорових навантажень, застосування засобів, що коригують, а також організація спеціальних занять, спрямованих на усунення прогалин у знаннях.

Постійно робить помилки через неухважність, під час перевірки не завжди виправляє їх. Для запам'ятовування матеріалу багаторазово механічно повторює його, без розбору і осмислення, робить смислові помилки. Серед останніх вловлює суть пояснень викладача, відрізняється повільним темпом обмірковування і розв'язання задач. Особливо багато помилок робить під час списування з дошки (у тому числі інтерактивної).

Зорова пам'ять ослаблена (великі труднощі виникають під час написання зорового диктанту).

Працювати з Володимиром бажано індивідуально, пояснювати матеріал необхідно кілька разів, намагатися сприяти тому, щоб учень почувався серед однокласників на рівних. Хлопчику дозволяється вставати зі свого місця, щоб краще зрозуміти вчителя чи краще бачити дошку. Доводиться вимовляти вголос те, що пишеш на дошці. Більшість навчального матеріалу викладається на папері, тому застосовується відповідний шрифт (курсив або жирні літери часто ускладнюють читання).

Особлива увага приділяється матеріалу для читання. Дитина з порушенням зору завжди буде повільнішою за інших учнів. Тому хлопчику дається більше часу чи скорочується кількість вправ, якщо педагог упевнений, що учень зрозумів матеріал, Володимир дається можливість заздалегідь готувати тексти до уроків читання, навколишнього світу. Для Володимира знижено вимоги до письма. Зошити поки що веде недбало.

3. Наявний рівень знань і вмінь учня

Мовленнєвий контакт поступовий, комунікація на середньому рівні. Узагальнюючими поняттями володіє недостатньо. Інструкцію дорослого розуміє не одразу, потребує повторення, пояснення. Завдання виконує неохоче, мотивація низька. Важко докласти зусиль та цілеспрямовано працювати. Працездатність нерівномірна, швидко виснажується. Зв'язну розповідь за серією сюжетних картин не складає, перелічує зображене. Вірно використовує прийменники, словотвір та словозміну в межах норми. Прочитаний текст переказує фрагментарно. На письмі аграматизми, дисграфія.

Потребує розвитку: комунікативної сторони мовлення; уміння формувати зв'язну розповідь; слухового контролю, самоконтролю в процесі письма; уміння діяти за інструкцією та цілеспрямовано працювати; дрібної моторики.

Відсутня цілеспрямованість, планомірність в обстеженні об'єкта. Завдання виконує з опорою на зразок. Орієнтована в сенсорних еталонах форми, кольору, величини. Читає реченнями, розуміє прочитаний текст, переказує з труднощами. Лічить в межах 1000. Виконує нескладні обчислювальні операції на додавання, віднімання, множення та ділення з допомогою.

Потребує формування діяльнісної компетенції: здатності розуміти мету навчальної діяльності; розвитку навичок орієнтуватися на аркуші паперу; планування послідовності виконання завдань; зосереджено слухати матеріал; застосовувати обчислювальні вміння та навички у практичних ситуаціях, встановлювати прості аналогії.

4. Додаткові освітні та соціальні потреби учня (додаткова підтримка асистента вчителя, супровід соціальним працівником, робота з вчителем-дефектологом, вчителем-логопедом тощо)

+ Так *додаткова підтримка асистента вчителя, робота з практичним психологом..*

5. Психолого-педагогічна допомога, що надається під час проведення у позаурочний час корекційно-розвиткових занять

Найменування заняття	Фахівець, який проводить заняття	Місце проведення заняття	Дата проведення заняття	Періодичність
Корекція розвитку (емоційно-вольова сфера)	Практичний психолог	Каб. психолога	Понеділок – 4 урок	1 раз на тиждень
Корекція розвитку (когнітивна сфера)	Практичний психолог	Каб. психолога	Четвер – 4 урок	1 раз на тиждень

Зважаючи на особливі потреби учня з порушенням зору, індивідуальний план може включати різні види занять, які сприятимуть його розвитку і навчанню. Нижче подано індивідуальний план для учня 1 класу з порушенням зору Прачика Володимира:

№	Назва заняття	Мета заняття	Методи та матеріали	Тривалість заняття
1	Ознайомлення з точним місцем розташування предметів в класі	Орієнтування учня в класному просторі	Звучання, дотик, опис предметів	20 хвилин
2	Відпрацювання алфавіту в шрифті Брайля	Засвоєння букв у шрифті Брайля	Спеціальні листки Брайля	30 хвилин
3	Читання на дотик	Розвиток навичок читання шрифту Брайля	Тексти у шрифті Брайля	25 хвилин
4	Математичні вправи на дотик	Вивчення математичних понять	Спеціальні вироби для вивчення математики	25 хвилин
5	Творчість та розвиток моторики	Розвиток творчих та моторних навичок	Моделювання, робота з пластиліном	30 хвилин

6. Індивідуальний навчальний план

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розробляються відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік предметів та кількість годин для їх вивчення.

Предмет	Кількість годин (Типова програма)	Кількість годин (Скоригований план)
Українська мова	170	Підлаштовано до потреб учня
Математика	136	Підлаштовано до потреб учня
Природознавство	68	Підлаштовано до

Предмет	Кількість годин (Типова програма)	Кількість годин (Скоригований план)
		потреб учня
Мистецтво	34	Підлаштовано до потреб учня
Фізична культура та здоров'я	68	Підлаштовано до потреб учня
Трудове навчання (робота з образотворчими матеріалами)	68	Підлаштовано до потреб учня
Музика	34	Підлаштовано до потреб учня
Інформатика	34	Підлаштовано до потреб учня
Основи здоров'я	34	Підлаштовано до потреб учня
Основи безпеки життєдіяльності	34	Підлаштовано до потреб учня
Читання	68	Підлаштовано до потреб учня

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УЧНЯ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ:

Українська мова та література:

1. **Брайль:** використання спеціального шрифту Брайля для навчання письма та читання.
2. **Аудіо-матеріали:** використання аудіо-книг та аудіозаписів для ознайомлення з літературою та віршами.

Математика:

1. **Спеціальні графічні матеріали:** використання спеціальних друкованих матеріалів з відмітками, які можна відчувати на дотик.
2. **Аудіо-візуальні посібники:** використання відео та аудіо матеріалів для пояснення математичних концепцій.

Природознавство та предмети, що вимагають візуального сприйняття:

1. **Тактильні допоміжні засоби:** використання моделей, схем з відчуттям та додаткових засобів для досягнення конкретних понять.
2. **Збільшення контрастності:** виділення важливих елементів на схемах та ілюстраціях для підвищення їх видимості.

Фізична культура та здоров'я:

1. **Адаптовані вправи:** використання спеціальних вправ для розвитку координації та фізичної активності, що враховують особливості зору.
2. **Індивідуальні підходи:** розробка програм з фізичної активності, враховуючи потреби та можливості учня з порушенням зору.

Ці підходи враховують особливості навчання учнів з порушенням зору та можуть бути застосовані педагогами для досягнення більш ефективного навчання відповідно до конкретних предметів.

Члени групи з розроблення індивідуальної програми розвитку

Прізвище, ім'я, по-батькові	Найменування посади	Підпис
	Заступник директора з НР	
	Асистент учителя	
	Практичний психолог	
	Класний керівник	
	Мати	
Всі вчителі-предметники		

Узгодження індивідуальної програми розвитку з:

1) батьками/законними представниками:

прізвище, ім'я, по батькові батьків/законних представників

підпис _____ дата _____

2) учнем у разі, коли йому виповнилося 16 і більше років

підпис _____ дата _____

План консультування батьків/законних представників у процесі розроблення/виконання індивідуальної програми розвитку

Дата	Мета	Відповідальні особи
01.09.2023	Навчальний режим учня	Класний керівник
02.09.2023	Ознайомлення з індивідуальним навчальним планом	Асистент учителя
08.09.2023	Корекція мисленнєвих процесів	Практичний психолог
15.09.2023	Ознайомлення з індивідуальною програмою розвитку дитини	Асистент учителя

Додаток Б

Програма співпраці соціального педагога з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами

Мета програми: Створення ефективного механізму співпраці між соціальним педагогом, батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами для забезпечення оптимальних умов навчання та розвитку дитини.

№ з/п	Напрямки роботи	Завдання та мета роботи	Відповідальні	Термін та місце виконання
1	Оцінка потреб	Проведення індивідуалізованих зустрічей з батьками та близькими особами для визначення особливих потреб їхніх дітей. Аналіз сімейного середовища та ідентифікація можливих ресурсів та обмежень.	Соціальний педагог	Щотижнево, у школі або дома у батьків
2	Розробка індивідуальних планів	Створення індивідуальних програм співпраці з кожною родиною, враховуючи особливості дитини та потреби сім'ї. Визначення конкретних цілей співпраці та методів їх досягнення.	Соціальний педагог	Разом з батьками у школі або самостійно
3	Проведення регулярних консультацій та тренінгів	Організація зустрічей, на яких соціальний педагог надає поради щодо підтримки дітей з особливими потребами. Проведення тренінгів для батьків з питань психологічної підтримки, взаємодії з дитиною тощо.	Соціальний педагог	Щомісячно, у школі або в онлайн-форматі

4	Розвиток комунікаційних механізмів	Створення платформи для постійної комунікації між батьками та соціальним педагогом, наприклад, онлайн-портал або електронна пошта. Організація щоквартальних або щомісячних зустрічей для обговорення прогресу та вирішення поточних питань.	Соціальний педагог	Постійно, за потреби
5	Моніторинг та оцінка результатів	Проведення регулярного моніторингу прогресу дитини та ефективності програми співпраці. Збір фідбеку від батьків та близьких осіб для постійного вдосконалення програми.	Соціальний педагог	Щоквартально, у школі або в онлайн-форматі
6	Підтримка впровадження інклюзивних практик	Надання порад щодо створення вдома адаптивного та інклюзивного середовища для підтримки навчання дитини з особливими потребами	Соціальний педагог	Постійно, за потреби

Реалізація програми адміністрацією школи:

Реалізація такої програми співпраці соціального педагога з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами вимагає активної участі адміністрації школи. Ось кілька ключових етапів, які адміністрація може виконати для успішної реалізації цієї програми:

1. Підтримка ініціативи: адміністрація має виразити свою підтримку цій програмі та визначити її як один із пріоритетних напрямків розвитку школи. Це може включати публічне заявлення про важливість співпраці з батьками

дітей з особливими потребами на засіданнях адміністративного персоналу та батьківських зборах.

2. Асигнування ресурсів: забезпечення необхідних ресурсів для впровадження програми, таких як час співробітників, фінансові ресурси для організації тренінгів, створення комунікаційних платформ тощо.

3. Організація підтримки та навчання: надання можливостей для професійного розвитку соціального педагога та інших працівників, які беруть участь у виконанні програми, через семінари, тренінги або конференції.

4. Створення умов для співпраці: забезпечення фізичної інфраструктури для зустрічей і консультацій з батьками, можливостей для проведення онлайн-зустрічей або створення електронних платформ для комунікації.

5. Моніторинг та оцінка ефективності: регулярний аналіз прогресу та ефективності програми, включаючи збір фідбеку від учасників (батьків, вчителів, соціальних педагогів) для вдосконалення програми.

6. Поширення інформації: забезпечення широкого доступу до інформації про програму, її цілі та переваги для батьківської громадськості через сайт школи, листівки, батьківські збори тощо.

7. Підтримка учасників: створення механізмів підтримки для учасників програми, вирішення їхніх питань та проблем на рівні адміністрації школи.

Реалізація програми соціальним педагогом:

Реалізація програми співпраці соціального педагога з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами має багато аспектів. Ось деякі кроки, які соціальний педагог може виконати:

1. Вивчення індивідуальних потреб дитини:

- Проведення індивідуалізованих зустрічей з батьками для визначення особливих потреб їхніх дітей.

- Аналіз сімейного середовища та ідентифікація можливих ресурсів та обмежень.

2. Створення індивідуальних планів співпраці:

- Розробка індивідуальних програм співпраці з кожною родиною, враховуючи особливості дитини та потреби сім'ї.

- Визначення конкретних цілей співпраці та методів їх досягнення.

3. Організація консультацій та тренінгів:

- Проведення зустрічей, де соціальний педагог надає поради щодо підтримки дітей з особливими потребами.

- Організація тренінгів для батьків з питань психологічної підтримки, взаємодії з дитиною тощо.

4. Розвиток комунікаційних каналів:

- Створення платформи для постійної комунікації між батьками та соціальним педагогом, наприклад, онлайн-портал або електронна пошта.

- Організація зустрічей для обговорення прогресу та вирішення питань.

5. Моніторинг та оцінка результатів:

- Проведення регулярного моніторингу прогресу дитини та ефективності програми співпраці.

- Збір фідбеку від батьків та близьких осіб для постійного вдосконалення програми.

6. Підтримка впровадження інклюзивних практик:

- Надання порад щодо створення адаптивного та інклюзивного середовища вдома для підтримки навчання дитини з особливими потребами.

Це лише загальний огляд кроків, які соціальний педагог може вжити для успішної реалізації програми співпраці з батьками та близькими особами дітей з особливими освітніми потребами. Важливо забезпечити індивідуальний та відповідальний підхід до кожної сім'ї та дитини, враховуючи їхні унікальні потреби та особливості.

Додаток В**Тренінг для батьків дитини з особливими освітніми потребами**

Тема тренінгу: "Роль батьків у підтримці та розвитку дітей з особливими освітніми потребами"

Мета: Надати батькам знання, навички та практичні інструменти для успішної підтримки своєї дитини з особливими освітніми потребами у процесі навчання та розвитку.

Час: 2-3 години

Хід тренінгу:

Вступне слово ведучого:

Доброго дня, шановні батьки та учасники нашого тренінгу!

Мене звать [ім'я соціального педагога], і я маю велику честь бути тут сьогодні разом із вами. Співпраця з вами, як батьками дітей з особливими освітніми потребами, для мене вельми важлива, і сьогодні ми разом з вами зможемо дійти до ряду корисних висновків та пізнавальних моментів.

Представлення учасників:

Перш ніж ми розпочнемо, дозвольте мені запросити вас представитися одне одному, надати коротку інформацію про себе, вашого сина чи доньку, а також про будь-які конкретні особливі освітні потреби, які ви зараз зіткнулися.

Це надасть нам можливість пізнати одне одного, зрозуміти, що кожен з нас має свої власні унікальні досвід та потреби.

Короткий огляд мети та структури тренінгу:

Сьогодні ми зосередимося на ролі батьків у підтримці та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Метою нашого тренінгу є надання вам знань, інструментів та практичних порад, які допоможуть вам ефективніше підтримувати вашу дитину у процесі навчання та розвитку.

Питання на роздум:

Для початку, дозвольте мені запропонувати вам питання на роздум: "Які основні питання або труднощі ви зазнаєте у процесі підтримки вашої дитини з особливими освітніми потребами?"

Це допоможе нам усвідомити ваші потреби та спрямувати наші дискусії на теми, які є найбільш актуальними для вас.

Запрошую вас разом зі мною в цьому захоплюючому пізнавальному шляху! Давайте почнемо!

Роль батьків у підтримці навчання та розвитку

Знайомство з особливостями освітнього процесу для дітей з особливими потребами:

1. Основні принципи інклюзивної освіти:

- Доступність. Забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх потреб.
- Участь та прийняття. Створення середовища, де кожна дитина відчуває себе включеною, прийнятою та підтриманою.
- Повага до різноманітності. Врахування унікальних особливостей кожної дитини та підтримка їхнього розвитку.

2. Огляд основних типів та потреб дітей з особливими освітніми потребами:

- Сенсорні порушення. Проблеми зі зором, слухом, дотиком, смаком або запахом.
- Порушення мовлення та комунікації. Проблеми з вимовою, розумінням мови, виразністю мовлення.
- Порушення рухового апарату. Проблеми з координацією рухів, моторикою, здатністю до самостійного руху.
- Вади слуху та зору. Проблеми зі зором або слухом, що може впливати на сприйняття інформації.
- Психічні та розумові відмінності. Аутизм, дислексія, дефіцит уваги з гіперактивністю (ДЦП) та інші розлади.
- Інші специфічні освітні потреби. Включають у себе багато різних варіацій особливих потреб.

Важливо розуміти, що кожна дитина є унікальною, і вирізняються власними потребами, які вимагають індивідуального підходу та підтримки з боку батьків та навчального оточення.

Створення адаптивного домашнього середовища:

Для батьків дітей з особливими освітніми потребами, створення підтримуючого та стимулюючого домашнього середовища є ключовим фактором у розвитку їхніх дітей. Ось кілька порад, які можуть допомогти вам зробити ваш дім більш адаптивним та підтримуючим для навчання та розвитку:

1. Налаштування простору для навчання:

- Створіть комфортне місце для навчання вдома. Це може бути спеціальний куточок зі столом, стільцями та освітлювальними приладами.

- Розгляньте можливість використання спеціальних матеріалів або обладнання для підтримки навчання вашої дитини.

2. Підтримка самостійності:

- Створіть систему організації, яка допоможе вашій дитині легше розуміти розклад та виконувати завдання самостійно.

- Залучайте дитину до прибирання, готування їжі та інших щоденних обов'язків, пристосовуючи їх до її поточних здібностей.

3. Приділяйте увагу індивідуальним потребам:

- Розумійте індивідуальні потреби вашої дитини та створюйте середовище, яке враховує ці потреби. Наприклад, якщо дитина має проблеми з концентрацією, створіть спокійний та малорухливий простір для навчання.

4. Використання позитивного підходу:

- Підтримуйте позитивне ставлення до навчання та розвитку. Похвалите та заохочуйте вашу дитину за її зусилля та досягнення.

Створення адаптивного домашнього середовища вимагає уважності та співпраці з вашою дитиною, враховуючи її поточні потреби та можливості. Це сприятиме її розвитку та навчанню у більш сприятливому оточенні.

Практичні поради та інструменти:

Огляд доступних ресурсів, які можуть бути корисними для батьків дітей з особливими потребами (веб-ресурси, література, організації тощо). Практичні вправи або сценарії для підтримки розвитку дитини вдома.

1. Доступні ресурси для батьків:

- Веб-ресурси:
  - UNICEF Інклюзивна освіта. Платформа з корисними матеріалами та порадами щодо інклюзивної освіти.
  - Special Education Guide. Інформація про спеціальну освіту, рекомендації та ресурси для батьків.
  - Understood.org. Велика колекція статей, відео та практичних порад для батьків дітей з різними освітніми потребами.
- Література:
  - «Допомога дитині з особливими освітніми потребами» (автор: Ліза Фішер): практичний путівник для батьків з порадами та ресурсами.
  - «Інклюзивна освіта: теорія та практика» (автор: Марта Каракасіду): книга, що допомагає краще зрозуміти концепції та методи інклюзивної освіти.
- Організації:
  - Місцеві групи підтримки батьків дітей з особливими освітніми потребами, де можна обмінюватися досвідом та отримувати поради.
  - Організації, які надають консультації та підтримку батькам у справах спеціальної освіти.

2. Практичні вправи та сценарії для розвитку дитини вдома:

- Сенсорні вправи:
  - Гра з використанням різних матеріалів. Дозвольте дитині відчувати та досліджувати різні текстури, форми та кольори.
  - Музикальна терапія. Використання музики для сприяння спокою та концентрації дитини.
- Мовленнєва та комунікаційна вправи:
  - Гра в слова. Запровадження словникового запасу через гру в слова або вірші.

- Розповідь історій. Заохочення дитини розповідати історії за допомогою малюнків чи слів.

- Розвиток моторики та координації:

- Гімнастика для пальців. Вправи для розвитку моторики та м'язової координації.

- Ігри з рухом. Адаптивні ігри, які сприяють координації та розвитку моторики.

Ці практичні поради та ресурси можуть стати корисними для батьків у підтримці та розвитку їхніх дітей з особливими освітніми потребами у домашніх умовах.

Практична частина:

1. Інтерактивна візуалізація: "Давайте разом створимо візуальну дошку із ключовими ідеями, які ми вивчили сьогодні. Кожен із вас може долучитися, вносячи свій внесок, створюючи корисний ресурс для подальшого використання вдома."

2. План дій: "Напишіть короткий план, як ви плануєте впроваджувати нові підходи в підтримку вашої дитини вдома протягом наступного тижня. Ми поділимося результатами та порадами на наступному занятті".

3. Обговорення з дитиною: "Підготуйте питання для обговорення з вашою дитиною щодо її навчання та розвитку. Поділіться своїми спостереженнями під час наступного тренінгу".

4. Створення домашнього куточка: "Виберіть місце вдома, де ви створите особливий куточок із корисними ресурсами для підтримки вашої дитини. Поділіться фото цього куточка під час наступного заняття".

5. Підготовка питань для подальшого обговорення: "Підготуйте список питань, які ви хочете обговорити на наступних тренінгах, щоб отримати конкретні поради та рекомендації."

Запитання для обговорення на тренінгу:

1. Які конкретні труднощі ви спостерігаєте у процесі навчання та розвитку вашої дитини?

2. Які підходи ви вже використовуєте вдома для підтримки вашої дитини?
3. Які аспекти розвитку вашої дитини є для вас особливо важливими?
4. Які засоби та ресурси ви використовуєте для отримання підтримки в процесі навчання вашої дитини?
5. Які конкретні ситуації виникали у вас вдома, які потребують особливої підтримки чи розгляду?
6. Як ви оцінюєте ваш поточний рівень знань та підготовленості щодо підтримки дитини з особливими освітніми потребами?

Ці запитання спрямовані на стимулювання обговорення, відкриття нових перспектив та обміну досвідом між учасниками тренінгу, щоб краще розуміти та підтримувати дітей з особливими освітніми потребами.

Заклучення

Шановні учасники тренінгу!

Дякую, що взяли участь у нашому сьогоднішньому тренінгу. Надіюся, що наші обговорення та взаємодія принесли вам корисні інсайти та нові підходи до підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Нагадаю, що підтримка завжди доступна. Незалежно від того, чи стикаєтеся ви з питаннями щодо навчання, розвитку чи потреб вашої дитини, існують різноманітні ресурси та організації, які готові надати вам допомогу та консультації.

Запрошуємо вас на подальшу співпрацю та обмін досвідом. Ми надаємо можливість для отримання додаткової інформації, консультацій та підтримки. Не соромтеся звертатися до нас у будь-який час, а також використовувати доступні ресурси та мережу спілкування для обміну ідеями та підтримки одне одного.

Дякую ще раз за вашу участь та активність під час тренінгу. Бажаю вам успіхів у підтримці та розвитку ваших дітей з особливими освітніми потребами.